

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**“Громадсько-культурна діяльність Левка
Лук’яненка”**

студентки IV курсу, групи СОІ-41
спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

Перепічки Мар’яни Богданівни

Керівник:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Галицька-Дідух Тамара

Вячеславівна

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Діяльність Левка Лук'яненка в період радянської тоталітарної системи.	7
1.1. Формування та встановлення світоглядних орієнтирів Левка Лук'яненка .	7
1.2. Український дисидент проти радянського режиму	14
РОЗДІЛ 2. Громадсько-культурна діяльність Левка Лук'яненка в незалежній Україні	30
РОЗДІЛ 3. Методика вивчення постаті Левка Лук'яненка в шкільному курсі історії України та виховній роботі	42
3.1. Формування історичної компетентності на уроках історії України через вивчення біографії Левка Лук'яненка	42
3.2. Постать Левка Лук'яненка у виховній роботі	55
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні в час війни, український народ веде активну боротьбу за свою незалежність, важливе значення має вивчення та знання історії, зокрема діяльності видатних українців, які доклали значних зусиль для здобуття Україною самостійності, її формування та розбудову. Важливу роль в нашій історії відіграв Левко Григорович Лук'яненко – непересічна особа, вічний борець за незалежність.

Завдяки своїй багаторічній наполегливій праці Левко Лук'яненко став справжнім символом незламності та наполегливості, вірності ідеалам свободи та справедливості. Саме ці якості дисидента є особливо важливими сьогодні, тому вивчення його постаті є актуальним в наш час для усього українського народу, зокрема молодого покоління, що бореться за свободу рідної країни.

Актуальність дипломної роботи полягає в тому, що на сьогоднішній день немає жодної публікації в якій би комплексно інтегрувалася постать Левка Лук'яненка у навчально-виховний процес у закладах загальної середньої освіти.

Мета даної роботи полягає у комплексному дослідженні громадсько-культурної діяльності Левка Лук'яненка, а також в інтеграції зібраного матеріалу в шкільному курсі історії України та виховній роботі шляхом реалізації компетентнісного підходу.

Для досягнення мети авторка роботи поставила такі **завдання**:

- висвітлити процес формування світоглядних орієнтирів Левка Лук'яненка;
- вивчити його діяльність в контексті дисидентського руху та правозахисної боротьби;
- дослідити роль Лук'яненка у становленні демократичних інститутів та правової системи незалежної України;

- розробити методичний інструментарій для вивчення постаті Левка Лук'яненка на уроках історії України в школі через формування історичної компетентності;

- висвітлити інтеграцію його спадщини у виховний процес в школі.

Об'єктом в даному дослідженні є історична постать Левка Лук'яненка.

Предметом дипломної роботи є громадсько-культурна діяльність Левка Лук'яненка та методичні прийоми вивчення його спадщини в шкільному курсі історії України та виховній роботі.

Хронологічні рамки дипломної роботи охоплюють період з 1928 р. по 2018 р. Нижня межа обумовлена народженням Левка Лук'яненка 24 серпня 1928 року, а верхня – його смертю 7 липня 2018 року.

Територіальні межі дослідження становлять територію УРСР, РСФСР, незалежної України.

Стан наукової розробки. Опис життя відомого дисидента, героя України, патріота Левка Лук'яненка є перш за все в його особистих публікаціях, виданнях, мемуарах та книжках, де Левко Лук'яненко описує свій життєвий шлях та діяльність [12-23]. Другими важливими джерелами інформації про його життєпис є документи про діяльність національно-визвольного руху в Україні в середині 1950-х – на початок 1990-х років, характеристики та тюремні картки Левка Григоровича [10, 11, 25].

Серед українських дослідників громадську та культурну діяльність Левка Лук'яненка досліджували В. Кіпіані [48], Р. Клочко [49]. У своїй праці Г. Касьянов [46] детально характеризує діяльність Української робітничо-селянської спілки, беручи до уваги внесок у діяльність спілки Левка Лук'яненка, як одного із засновників та активних діячів організації. Також вагоме місце серед джерельної бази даної теми посідають статті іноземних видань: The Guardian та The Ukrainian Weekly [91]. Проте незважаючи на всі наукові доробки,

досі не існує праці, яка б в повній мірі охоплювала усі аспекти життя та діяльності Левка Григоровича Лук'яненка.

Процес вивчення історії України в закладах загальної середньої освіти побудований на основі сучасного законодавства, зокрема на Законі України “Про Освіту” [3, 4], Державних стандартах базової і повної загальної середньої освіти [1, 2], а також Навчальних програмах з історії України та всесвітньої історії для 6-11-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів [7, 8]. Методичний інструментарій для вивчення постаті Левка Лук'яненка під час уроків історії України в школі розроблено на основі актуальних нормативно-правових документів, тому вони є важливою складовою джерельної бази дипломної роботи.

Тема використання інформації про життя та діяльність історичних постатей на уроках історії України висвітлена в праці Н. Венцевої [31]. Окремо варто виділити роботи українських дослідників-методистів О. Пометун [72, 73, 105-107], М. Фіцули [108], П. Горохівського [102], які у своїх працях розкрили основні аспекти методики навчання історії. П. Мороз [95] детально охарактеризував основні складники історичної компетентності – предметної компетентності, яка формується в учнів у процесі навчання історії; характеристика основних методів навчання історії представлена в праці Г. Яковенко [109], О. Барнінця [28]. Методику проведення виховних заходів у своїх напрацюваннях окреслили Л. Петренко [68], Л. Кондрашова [103]. М. Сирота [79] детально представив процес формування національно-історичної свідомості та виховання патріотизму під час освітнього процесу з історії.

Методологічною основою дипломної роботи є принципи об'єктивізму, історизму, науковості та всебічності, достовірності у висвітленні, поставлених питань. В процесі написання дипломної роботи було використано комплекс взаємообумовлених й взаємопов'язаних методів: аналіз та систематизація використаної та опрацьованої літератури, архівних документів, програмних,

нормативних та навчально-методичних матеріалів. За допомогою історичного аналізу досліджено основні аспекти громадсько-культурної діяльності Левка Лук'яненка на тлі подій другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в українській історії.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні життєвого шляху та діяльності Левка Лук'яненка та розробленні методичних рекомендацій щодо застосування опрацьованого матеріалу на уроках історії України та під час виховної роботи.

Практичне значення дипломної роботи полягає у можливості використання накопичених фактів, висновків дослідження при підготовці семінарських занять з історії України, методики навчання історії, при написанні студентських наукових робіт, а також під час проходження практик, зокрема гурткової – на заняттях гуртка та педагогічної під час уроків з історії України, а також при проведенні виховних заходів. Зібраний джерельний матеріал, фактологічний матеріал, запропоновані науково-теоретичні узагальнення, можуть стати основою для подальшого поглибленого дослідження.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані під час Звітної наукової конференції студентів університету, підсекції історії України і методики викладання історії (04.04.2024 р.), а також у статті “Громадсько-культурна діяльність Левка Лук'яненка” опублікованій в журналі *Politia*. Вісник наукових робіт молодих вчених. 2024. № 7. С.44-56

Структура та обсяг дипломної роботи зумовлений її метою та поставленим завданням. Вона складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел (109 позицій) та 10 додатків.

РОЗДІЛ 1

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА В ПЕРІОД РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Формування та встановлення світоглядних орієнтирів Левка Лук'яненка

Кінець 1920-х років ознаменувався утвердженням сталінського режиму, який тягнув за собою суцільну колективізацію, масове розкуркулення, форсовану індустріалізацію, поруч із цими процесами відбувалися масові репресії щодо української інтелігенції, колишніх політичних діячів Української революції 1917-1921 рр. В таких умовах 24 серпня 1928 року в селі Хрипівка Городнянського району Чернігівського округу Української СРР народився Левко Григорович Лук'яненко [19, с. 8].

Левко з'явився на світ в селянській сім'ї Грицька й Наталки Лук'яненків та, за його ж словами, був врятований від голоду своїм батьком, якому вдалося заховати мішок картоплі в ямі під стежкою. Цю схованку не вдалося викрити буксирним бригадам – виконавцю продовольчих реквізицій в українських селах. Після ретельного огляду городу поблизу будинку Лук'яненків “буксирники” попрямували геть, до інших “ворогів режиму” [18].

Ще з самого дитинства малий Левко розумів, яким тягарем нависала радянська влада над українськими землями, як вона різними методами змушувала мовчати його близьких. Левко Лук'яненко згадував про свої дитячі роки в спогадах напередодні другого судового процесу над ним, що відбувся в 1978 р. Згадуючи про дитинство, він зазначав, що зростав у гармонії з природою та своїми однолітками – сусідськими дітлахами, що разом із ним жили в одному селі. Однак він розумів, що все життя села Хрипівка, як і УСРР, підпорядковувалися центральним органам влади в Москві, а рішення, що

приймалися в Києві, часто були лише відображенням політики центрального уряду. З плином часу Левко Григорович помітив, як в умовах радянської пропаганди його колишні друзі змінилися. Вони втратили свою колишню щирість та доброту, почали схвалювати дії режиму, їх думки та висловлювання стали суперечливими. Левку Григоровичу було важко зрозуміти, чи вони справді вірять у те, що говорять, чи майстерно приховують свої справжні думки. Лук'яненко часто розмірковував, що було б з ним, якби його колишніх товаришів допустили б до Городянського суду, ким би вони в цей момент стали для нього: ворогами, мовчазними союзниками або учнями, які хочуть почути з його вуст правду й надихнуться йти за ним або ж за його ідеалом, але власним шляхом [14, с.154].

Будучи найстаршою дитиною в сім'ї, Левко Лук'яненко був змушений швидко попрощатися з дитинством. Процес дорослішання пришвидшила Друга світова війна. Спочатку прихід німецьких військ та зміна одного окупаційного режиму на інший, а згодом повернення радянських солдатів і сталінського режиму. Прихід радянської армії одразу ознаменував мобілізацію серед українського населення. В 1943 р. німецька окупація на Чернігівщині змінилася радянською, батька Левка Лук'яненка та всіх дорослих чоловіків села силою мобілізували до Червоної армії [15].

Діяльність радянської влади в стані активних бойових дій відкрила для молодого Левка ще одну сторону цього людиноненависницького режиму. Через 55 років у газеті "Вечірній Київ" він згадував, що його батька і всіх мобілізованих селян без жодного військового навчання, у своєму цивільному одязі через два тижні після мобілізації привезли на фронт біля с. Лоева на Дніпрі. Зброї було обмаль, тому солдатам видали лише одну гвинтівку, та й то на кілька чоловіків. Радянська влада перетворила українське населення на "гарматне м'ясо". До села почали кожного дня надходити повідомлення про смерті односельчан на фронті, таких новин з дня на день було все більше й більше [15].

Безумовно, для того, щоб в промислових масштабах кидати на поталу ворогові власне населення, радянському керівництву необхідно було використовувати будь-які методи для поповнення армії [37].

Неповнолітній Левко теж не був винятком, навіть малий вік не врятував його від військової служби. В кінці 1944 р., коли Левко Лук'яненко навчався в 7 класі, до школи прийшли представники радянської влади та сказали, що треба піти в районний центр на військові збори, його думки ніхто не питав, тому він пішов разом із іншим чоловіками [82].

Левка Лук'яненка відправили зі школи до Городянського райвійськкомату, де він під час двотижневого навчання мав пройти військовий вишкіл. Через те, що під час війни на території краю, де він проживав, проходили бойові дії був знищений місцевий РАЦС, тому Левко Лук'яненко не міг принести довідку, яка б підтверджувала його вік. На той час до лав збройних сил призивали юнаків 1927 р. народження, а Левко Григорович був молодшим за них, але це не стало перешкодою рекрутувати його до армії. Під час перепису населення в 1959 р. Левко Лук'яненко змінив свій рік появи на світ. Згодом у паспорті була поставлена позначка “1927” в графі про рік його народження, це дозволило йому демобілізуватися з армії швидше, одночасно із військовими 1927 р. народження [19, с.11].

В армії Левка Григоровича навчили азам користування зброї, оглядово навчали військової тактики та прийомів ведення війни. Військовий вишкіл розпочався в місті Чернігові, потім – Новгород-Волинському, Житомирі, Києві. З жовтня 1945 р. воював на території Австрії, де залищався аж до 1949 р. Там він вперше спробував себе в письменницькій діяльності та навіть здобув технічну освіту у місті Медлінг, де навчався у річній школі автомеханіків. У вільний час поринав у читання. Особливо йому були до вподоби роман Етель Ліліан Войнич “Овід” і поеми Кіндрата Рилєєва “Войнаровський” та “Наливайко” [82].

Перебування в Австрії відкрило йому очі на ту вбогість, в якій знаходилося населення СРСР та породило недовіру до радянських пропагандистських штампів. Левко Григорович у своїй спогадах згадував рівень добробуту Австрії, а також його вражали високі показники врожаїв сільськогосподарських культур, фруктів та ягід [51].

Проте такий контраст якості життя не змусив його бажати залишитися там назавжди, туга за українськими теренами була сильнішою, він почував себе в Австрії чужим і сумував за Україною. Перебуваючи в Австрії, Левко Григорович згадував Україну з особливою теплотою та ніжністю. Його спогади насичені особистими враженнями від відвіданих мальовничих українських міст та селищ, зокрема від перебування на Київщині влітку 1945 р., де він брав участь у косовиці та насолоджувався прекрасними голосами дівчат на вечорницях, а також збагачувалися й картинами Тараса Шевченка. У його пам'яті раз-у-раз зринали образи крутого київського берега Дніпра, з якого він любив дивитися у долину Лівобережжя, а також широкі хрипівські ниви, які від подиху вітру переливалися як золоте море, що простягалось від його рідного хутора до Чернігово-Стародубського шляху [51].

Левко Лук'яненко дуже хотів повернутися в Україну, тому пішов на обман своїх командирів. В другій половині 1949 р. відбувався набір курсантів-автомеханіків до автомобільного училища, що нібито розміщувалось у Києві, тому, щоб повернутися додому, Левко Григорович, який не збирався ставати офіцером-автомобілістом, пішов до комісії, що приймала заявки абітурієнтів, склав іспит та умовив комісію зарахувати його до складу курсантів. Проте повернутися в Україну так й не вдалося, його відправили в Закавказзя, в Нахичеванську АРСР [19, с.12].

Автоучилище знаходилося у м. Орджонікідзе, а через деякий час його спрямували до Тбілісі, а згодом до м. Джульфи. Там Левко Григорович захопився читанням, зокрема прочитав усі книги, що були в тамтешній бібліотеці. Після

декількох місяців служби його було переведено до м. Начічевань, де він служив командиром мотициклетного зводу 75- тої стрілецької дивізії. В м. Нахічевань на військовій службі Левко Лук'яненко перебував до 1953 р. [89].

Вже значно пізніше у власних спогадах про перебування в лавах радянської армії Левко Лук'яненко проводить чітку паралель між словами “радянська” та “російська”, наголошуючи на абсолютну відсутність будь-чого українського за всі роки служби. Він шкодував, що був змушений багато років служити в армії, ходити в російській сірій шинелі, носити російську зброю, користуватися російською мовою і зміцнювати своєю участю в російській армії колоніальне ярмо на шиї України [15].

В 1950 р. йому вдалося отримати можливість поїхати у відпустку додому. В Україні він побачив повоєнні злидні, це був ще один удар по міфах, які радянська влада прищеплювала майбутньому політику [44].

Зневіра в комуністичний порядок, закладена на військовій службі та посилена вдома, змусила Лук'яненка задумуватися про необхідність змін. І ці зміни, на його думку, могли бути реалізовані саме з середини. В книзі “Сповідь у камері смертників”, яка фактично стала його автобіографією, він писав, що оскільки влада в СРСР зосереджена в руках партії, то його посада має бути посадою в партії [27].

В 1951 р. Левко Лук'яненко вступив у комсомол, а ще через два роки отримав місце в компартії. З розумінням, що подальше просування неможливе без вищої освіти, майбутній дисидент із закінченням військової служби в 1953 р. став студентом юридичного факультету Московського державного університету імені Ломоносова. На думку Левка Лук'яненка, юридична освіта приносить найбільше користі у боротьбі, адже він говорив, що всі великі революціонери були юристами [98, с. 216].

Варто додати, що через мобілізацію Левко Григорович не зміг закінчити середню освіту, тож був змушений перед вступом до університету ще закінчити вечірню офіцерську школу в місті Нахичевані в АСРС [60].

В географічному та духовному центрі антиукраїнства навчання не давалося легко. Національна гідність постійно входила в конфронтацію з комуністичним (російським) соціумом. Левка Григоровича неодноразово називали “хохлом” його університетські колеги, пояснюючи це звичайним гумором, коли ж він називав їх кацапами, то вони зі здивуванням дивились на нього та називали націоналістом. Після таких розмов жоден із колег Лук’яненка більше не розмовляв з ним до закінчення навчання [19, с. 18].

Разом з моральними труднощами були й фізичні. Їжі та грошей завжди не вистачало. Недоїдання одного разу навіть довело студента до госпіталізації через проблеми зі шлунком. Ситуація вирішилася лише тоді, коли він почав працювати ночами – розвантажував вагони з хлібом або кавунами [82].

1954 року одружився зі своєю односелицею – Надією Никонівною Бугаєвською. Вона так само не переносила на дух комуністичну владу та була вельми релігійною жінкою [86].

Левка Лук’яненка приваблювало вивчення історії, особливо в період, коли на XX з’їзді КПРС руйнувався культ та ідеологічна спадщина Сталіна. Особливо приваблювала доля Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. Лук’яненко під час навчання займався активною громадською діяльністю. В університеті Левко Григорович був партійним організатором і старостою курсу, але водночас він характеризував цей період власного життя як період роздвоєння, що обтяжувало його, не давало йому змоги реалізувати власні задуми. Після прочитання двох томів праць Михайла Грушевського в 1956 р. Левко Лук’яненко вирішив змінити тактику власних дій [19, с. 17-18].

Того ж року Лук'яненко призупинив свою громадську діяльність й перестав вдавати з себе зразкового партійця, а з 1957 року вирішив орієнтуватися на підпільну боротьбу [49, с. 26].

Після закінчення університету Левко Лук'яненко влаштувався штатним пропагандистом Радехівського райкому КПРС й потрапив на західноукраїнські терени, де ще зовсім недавніми були сліди багаття національно-визвольної боротьби, яку очолювали повстанські загони УПА. Паралельно із роботою Левко Лук'яненко цікавився життям тамтешнього населення, часто розпитував місцевих про умови життя у воєнний та повоєнний період, про боротьбу українських націоналістів одночасно проти нацизму і радянського тоталітаризму [19, с. 20-21].

В 1959 р. Лук'яненко Левко Григорович став працівником адвокатури Глинянського району Львівської області. Детально розібравшись в радянській адміністративно-партійній структурі, він визначив відсутність можливості зруйнувати її засобами, які вона ж могла йому надати. Тоді відразу до номенклатурної ієрархії примусила згадати про власне козацьке коріння. У своїх спогадах Левко Лук'яненко згадував про велике роздратування та несправедливість, усвідомлення яких приходило до нього поволі. Врешті-решт, він вирішив піти шляхом Северина Наливайка та присвятити своє життя боротьбі за самостійну Україну. В один звичайний день, який нічим не відрізнявся від інших, Лук'яненко дав клятву перед небом й хоча земля продовжувала крутитися, як і раніше, ніби нічого не сталося, ця клятва стала для нього священною обіцянкою, якої він дотримувався протягом усього свого життя [82].

Таким чином, формування світогляду майбутнього дисидента, депутата та поборника незалежної України проходило в складних умовах. Дитинство під час Голодомору 1932-1933 рр., репресій та Другої світової війни залишили помітний слід у житті Левка Григоровича, сформували у нього почуття справедливості та зневагу й ненависть до тиранії й жагу до справедливості. Служба у радянській

армії, де людське життя не мало цінності, спонукало його до активної боротьби за свободу.

Роки навчання в університеті допомогли Левку Лук'яненку більше дізнатися про українську історію та культуру, сприяли формуванню у нього національної свідомості та ідеї здобуття незалежності для України. Працюючи у радянських органах влади, він особисто зіткнувся із корумпованістю системи, несправедливістю, репресіями проти інакодумців. Водночас під час навчання та роботи він знайшов своїх соратників, що поділяли його погляди та ідеї. Все це підштовхнуло Левка Григоровича до активної діяльності проти радянської системи.

1.2. Український дисидент проти радянського режиму

Початком нового етапу в житті Левка Григоровича Лук'яненка стало створення разом з однодумцями Української робітничо-селянської спілки (УРСС) в 1959 р. З'явилася вона за ініціативи юриста Л. Лук'яненка та партійного працівника Степана Віруна та інших діячів, які були не згодні з комуністичною дійсністю [46, с. 35].

Українська робітничо-селянська спілка була першою українською повоєнною підпільною організацією партійного характеру. Її діяльність мала правозахисний та ненасильницький характер, а головною метою була боротьба проти існуючого ладу та вихід України з складу СРСР [25, с. 92].

Ймовірно, найбільше в ідеологічному плані для УРСС зробив саме юрист Левко Лук'яненко. Ним був написаний проєкт програми під умовною назвою "Розширений проєкт програми Української робітничо-селянської спілки" [30, с. 72].

Перший варіант програми УРСС було обговорено під час фундаторської зустрічі членів спілки у листопаді 1960 р. Учасники УРСС обговорювали мету та

завдання діяльності спілки, обґрунтували необхідність відділення України від інших радянських республік, та що найважливіше – від Москви, пояснюючи це тим, що допоки Україна залишатиметься складовою частиною союзної держави, вона не зможе розвиватися такими темпами, які б відповідали її можливостям, а населення буде позбавлене можливості користуватися благами своєї землі для задоволення власних цілей та потреб. А задля надання цьому заклику юридичної підстави, в тексті було апелювано до статті 14 Конституції УРСР та статті 17 Конституції СРСР [30, с. 72-73]

Первісний проєкт програми, що базувався на теорії марксизму-ленінізму, був відкинутий учасниками спілки, і на перше місце вони поставили завдання боротися за демократичні права та свободи, досягнення незалежності України передбачалося лише мирним шляхом та завдяки легальній роботі [44].

Другий варіант програми, яка мала бути “м’якшою”, доручили писати Левку Григоровичу до наступної зустрічі спілки, яка мала відбутися 21 січня 1961 р. Але КДБ вдалося отримати доступ до програмних документів УРСР через зраду одного з її членів, слухача обласної партійної школи М. Ващука. Через кілька днів, а саме 20 та 21 січня 1961 р. Лук’яненко та інших членів спілки було затримано посеред ночі та відправлено до слідчого ізолятора як “зрадників Батьківщини” [17, с. 94].

Проти них була розпочата кримінальна справа під назвою “Справа юристів”, а написана Левком Григоровичем нова програма ввійшла до слідчих матеріалів під назвою “нотатки” [93, с. 127].

Суд над Лук’яненком та його товаришами, яких трактували як “українських буржуазних націоналістів”, відбувся 20 травня 1961 р. Процес проходив не в будинку суду, як було заведено, а в невеликій кімнаті слідчого ізолятору Львівського КДБ [17, с. 67].

У звинуваченні в одному реченні йшлося про те, що Левко Лук’яненко з 1957 року виношував ідею відокремлення УРСР від СРСР, дискредитував КПРС

й зводив наклепи на теорію марксизму-ленінізму. Рішення суду було прогнозованим. Левко Григорович Лук'яненко був засуджений за ст. 56, ч. I КК УРСР до розстрілу. Смертну кару присудили лише йому, всі інші отримали від 10 до 15 років ув'язнення [10, с. 169-170] [Додаток Л].

У своїх спогадах Левко Григорович детально описував свій тодішній стан: йому було дуже шкода, що його життя буде таким коротким, що він не встиг реалізувати всіх своїх задумів. У в'язниці він перебував у камері смертників й з дня на день очікував виконання вироку. Кожного вечора тюремні вартові знущалися з Лук'яненка, перекидаючи патрони в ящику за дверима його камери, але він, прослуживши 8,5 років, добре знав специфічний звук патронів й розумів, що вартові таким чином розважаються. Сила волі і тверді переконання допомогли Левку Лук'яненку не втратити здоровий глузд та жагу до боротьби. Рятувало від відчаю й знання, що вирок не буде приведений до виконання без розгляду справи у Верховному суді [83].

Його соратник з Верховної Ради України першого скликання Володимир Шовкошитний розповідав, що кожної ночі біля четвертої години ранку охоронці виводили Лук'яненка з камери, він добре знав, що розстрілюють не під стіною, а коли ведуть по коридору – в потилицю. Левко Григорович зізнався товаришу, що в нього одного разу з'явилася дивна думка, коли його вели тюремними коридорами: чи встигне він щось відчутти в той момент, коли куля в момент пострілу увійде в його потилицю, перед тим як вона вийде через лоб. Тоді його не розстріляли, а завели до камери, де на столі лежав документ – текст зречення поглядів. Левко Григорович не підписав цей документ, а написав у кутку аркуша: “Україна буде самостійною” [80].

По закінченню 72 днів, які для українського дисидента тривали ледь не вічність, відбулося повторне судове засідання. За його результатами суд змінив розстріл на 15 років позбавлення волі за ст. 64 КК УРСР [51].

Левко Лук'яненко залишився живим, але досі підневільним. 20 жовтня 1961р. його привезли до 7-го концтабору, що розташовувався в с. Сосновка Мордовської АРСР [19, с. 23].

Про труднощі, які чекали на політв'язня за стінами радянських тюрем Левко майже ніколи не розповідав. Навіть рідним і своїй дружині. Утім залишив багато спогадів про єдність, яка була між політичними в'язнями – вони всі разом спали в одній неогородженій секції, радо збиралися гуртом, обмінювалися думками та інформацією. Левко Григорович згадував час, який провів в ув'язненні, як період навчання, казав, що влада зробила йому ведмежу послугу, адже він потрапив у середовище, яке було протилежне офіційній системі. Левко Лук'яненко часто називав інших в'язнів своїми побратимами, адже разом з ними відбував неволю за антирадянську діяльність [82].

Збереглися щорічні характеристики Левка Лук'яненка, які писали працівники в'язниці, де він перебував. В них комуністичні наглядчі звинувачували в'язня в: неодноразовому порушенні режиму відбування кари, розповсюдженні антирадянських рукописів та ідей, “брехливих вигадок” про комуністичну владу, виготовлені заборонених предметів (свічок), організації разом з іншими в'язнями релігійних свят, в необґрунтованих голодуваннях [17, с. 95]

За недотримання правил радянської в'язниці Левко Григорович часто отримував попередження від адміністрації, обмежувався у відвідуванні та навіть потрапляв до “ШИЗО” [17, с.97].

Час ув'язнення Левка Лук'яненка в Мордовських таборах припав на появу нової генерації політв'язнів – шістдесятників і дисидентів. Починаючи з 1966 р., вони розпочали боротьбу проти адміністрації таборів за фактами грубого порушення прав в'язнів та законодавства загалом. Інформація про цю боротьбу просочилась крізь табірні стіни й отримала світовий розголос [19, с. 25].

В кінці 1960-х років Левка Лук'яненка разом з іншими активними політичними в'язнями перевели до в'язниці Володимирський централ, але вже на початку 1970-х перевезли до 3-го концтабору в селі Барашево у Мордовії. Місцева табірна адміністрація не могла тримати під контролем діяльність ув'язнених, зокрема розповсюдження інформації за межі концтабору, тому в 1972 р. 500 найактивніших в'язнів, серед них й Левка Лук'яненка, було переведено в табір у селі Кучино Чусовського району Пермської області [19, с. 26].

В 1974 р. Левка Григоровича, який долучився до організації страйку в'язнів в Кучинській 3-тій зоні, Чусовський райнарсуд Пермської області засудив до ув'язнення у Володимирській в'язниці. Причиною страйку стало побиття українського політичного в'язня Степана Сапеляка [19, с. 27].

30 жовтня 1974 р. Левко Григорович разом з іншими в'язнями склав заяву, яка зібрала понад 70 підписів, й також зуміла потрапити у закордон. Вона стала кульмінацією попередніх коротких заяв Лук'яненка, що були направлені на покращення умов перебування радянських політичних в'язнів [17, с. 98-103].

Складні умови заслання вплинули на стан здоров'я Левка Григоровича, загостривши його хронічні хвороби, але жагу до боротьби він не втратив. Тому табірна адміністрація вирішила зламати його морально. Лук'яненка спрямували до Рибінської психіатричної лікарні, де під час першої перевірки у нього не виявили жодних хвороб, але під тиском КДБ через місяць він покинув стіни лікарні з діагнозом - "іпохондричний синдром" та II групою інвалідності [11, с. 58].

10 грудня 1975 року у Міжнародний день прав людини Левко Григорович разом з іншими політв'язнями оголосив голодування. Саме цього дня його перевезли до Чернігівської в'язниці, де утримували до закінчення терміну ув'язнення [92].

Після звільнення з в'язниці у січні 1976 року Лук'яненко оселився у Чернігові. За всіма діями Левка Григоровича пильно стежили радянські органи

безпеки, йому навіть було заборонено жити у радіусі 100 км від Києва. Поверхом вище жили його наглядачі, а попередніх мешканців виселено. Тож записки іншим українським активістам він передавав таємно [11, с. 223].

З Володимирської в'язниці йому вдалося таємно вивезти кілька найцінніших для нього речей, які на думку дисидента, необхідно було якомога швидше “пустити в люди”: останнє слово Василя Федоренка на суді та його фотокартки, зошит з віршами Василя Стуса та остання, втім не менш важлива для дисидентського руху, поема “Героїка або приречення Прометея” литовського поета Ю. Марцінкявічюса перекладена українським політв'язнем Олексою Різниченком (Різників) [17, с. 112].

Наново соціалізуючись, Лук'яненко неодноразово помічав відсутність знання української мови серед юнацтва міста й моду на дарування дефіцитних продуктів, особливо на 1 і 9 травня та до річниці Жовтневої революції. Та й з продуктами першої необхідності було складно, адже в магазинах майже не було м'яса, молочних продуктів, борошна та цукру. Усі ці продукти можна було отримати як подарунок у святковому упакуванні в лікарні, де працював Левко Григорович електриком. Лук'яненко, який із сьомого поверху свого будинку бачив величезний лан із золотою пшеницею, з обуренням згадував, що йому як жебраку на свято дають торбинку із звичайними харчами, вважав це справжнім приниженням [82].

Невдовзі після звільнення Левко Лук'яненко хотів скористатися правом на пенсію у зв'язку з інвалідністю, але йому відмовили [11, с. 58].

Ув'язнення не загасило те полум'я спротиву, яке горіло в душі Лук'яненка. Тож потрапивши на “волю”, він не припинив чинити опору режиму. В цьому йому допоміг добрий знайомий Микола Руденко, який у листопаді 1976 року запропонував дисиденту створити Українську Гельсінську групу (УГГ). За побажанням Руденка основне представництво групи повинно було складатися з киян. Мовляв, так буде легше збирати й погоджувати зміст документів. Левко

Григорович погодився, прийняв пропозицію та став одним з десяти фундаторів об'єднання. Крім нього й Руденка в групу входили: Олесь Бердник, Петро Григоренко, Іван Кандиба, Оксана Мешко, Микола Матусевич, Мирослав Маринович, Ніна Строкатова й Олексій Тихий [17, с.141-142].

Першими кроками в УГГ було створення програмних документів та меморандумів. Вони таємно надсилалися до закордонної преси, телепередач та радіостанцій (“Свобода”, “Німецька хвиля” і т.д.) [96, с. 72-73].

Матеріали від імені УГГ були написані та узгоджені в такій послідовності:

- “Декларація української громадської групи сприяння виконанню Гельсінської угоди” та “Меморандум № 1” авторства М. Руденка, привезені для погодження до Л. Лук'яненка (друга половина листопада 1976 р.);

- “Меморандум № 2”, а також “Меморандум № 3” (друга половина січня 1977 р.);

- “Меморандум № 4”, Меморандум № 5. Україна літа 1977 року”, “Меморандум № 6” виготовлені Л. Лук'яненком разом з О. П. Бердником, Мариновичем, Матусевичем та іншими однодумцями (лютий 1977 р.);

- “Меморандум № 7. Українська група після чотирьох місяців існування” та “Меморандум № 8. Про переслідування В. Лісової – дружини політ'язня” (березень 1977 р.);

- “Маніфест українського правозахисного руху” з-під руки Л. Лук'яненка, О. Бердника та інших осіб (листопад 1977 р.) [17, с. 261-263].

Згодом, вони як “буржуазно-націоналістичні матеріали” займуть центральне місце в майбутній кримінальній справі, розпочатій радянськими каральними органами задля придушення правозахисного дисидентського руху.

Другий арешт Левка Григоровича Лук'яненка відбувся 12 грудня 1977 року. Іронічно, що постанова про арешт була підписана начальником облуправління КДБ в День Декларації прав людини ООН. Причина – текст звернення до Белградської наради 35 держав про дискримінацію українців в Радянському

Союзі. Арешт він назвав неправомірним та одразу оголосив голодування, намагався відмовитися від радянського громадянства [19, с. 28]

Засідання суду відбулося 1978 р. в Чернігівському обласному суді у Городні, який був розташований за 2 км від батьківського дому підсудного. На відміну від першого, який відбувався в слідчому ізоляторі, цей був “відкритим” тож і людей на подвір’ї будівлі було багато. Серед юрби ширилися чутки про нібито виявлення в погребі підсудного радіостанції чи то роботи на ЦРУ за винагороду у 2 тис. карбованців в місяць. Джерелом цих чуток були незвично обережні дії радянських органів безпеки, які повиставляли по периметру Городні велику кількість міліціонерів та ретельно перевіряли під’їзні дороги до міста [99, с. 201].

Не одними заявами та деклараціями проілюстрований “злочинний” доробок Лук’яненка. В ньому також є книги, які займали велику частину звинувачувальних документів суду. Серед них перш за все варто виділити книгу “Зупиніть кривосуддя!” видану в січні 1977 р. в журналі “Народна творчість та етнографія” м. Київ. Згодом в кримінальній справі був охарактеризований як “ворожий документ”, що наповнений наклепом та брехнею. Також радянськими спецслужбами було виявлено не менше 21 примірника цієї книги, кожен з яких був надрукований власноруч Левком Григоровичем на особистій друкарській машинці [17, с. 206-207].

Були й інші документи Лук’яненка, які були долучені до справи. Серед них – “Різдвяне звернення до завзятих атеїстів”, написане в лютому 1977 року. В обвинувачувальному висновку при описі цього “ворожого документу” було зазначено, що той потрапив за кордон на Захід, де був використаний в антирадянських передачах зарубіжної буржуазної радіостанції “Свобода” та надрукований в листопаді 1977 р. в т.з. місячнику “Визвольний шлях”, що видавався в Лондоні. Окремо згадувалися “наклепницькі” документи: “Відкритий лист професору Київського державного університету Володимирі

Рубану” від читача газети “Літературна Україна” (виготовлений на початку квітня 1977 р.), “Рік свободи” (березень-травень 1977 р.), “Проблеми інакодумства в СРСР” (квітень-травень 1977 р.), “Заяву від інакодумця Л. Лук’яненка” до Президії Верховної ради СРСР (листопад 1977 р.) та ін. [17, с. 209-214].

Ще один суд без правосуддя. Суд над українцем за те, що той знав, хто він і хто ворог його народу. Лук’яненко на суді був визнаний “особливо небезпечним рецидивістом” і засуджений до 10 років ув’язнення та 5 років заслання за т. зв. антирадянську націоналістичну пропаганду [11, с. 14].

20 жовтня 1978 року Левка Григоровича привезли в втязаку до концтабору в селі Соснівка Мордовської АРСР. Прямуючи закутим до цього добре знайомого проклятого місця, часто згадував слова Шевченка:

“Далекий шлях, пане брате,
Знаю його, знаю –
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю...” [77].

В лютому 1980 р. Лук’яненко разом з іншими політв’язнями відправили до іншого місця ув’язнення. До спеціально збудованої в’язниці суворого режиму на Уралі в селі Кучино. Воно хоч і називалося “селом”, проте населене було переважно сім’ями тюремних наглядачів та іншої обслуги, яка була необхідна для функціонування того злочасного місця [92].

Причина зміни місця відбування терміну ув’язнення була проста. Повністю ізолювати від світу та зупинити розповсюдження написаних ув’язненими антикомуністичних викривальних документів на волю та за кордон. Тобто зробити те, що не вдалося в мордовських концтаборах. Серед новоприбулих одразу ж розповсюдили слова гебістів, що ніхто не вийде звідти живим, якщо не покається. Не вийшли й не відреклися від своїх поглядів: Олекса Тихий (дата

смерті 5 травня 1983), Валерій Марченко і Юрій Литвин (1984), слідом за ними Василь Стус (1985) та інші борці українського народу [19, с. 30].

13 грудня 1986 року Левка Лук'яненка з с. Кучино перевели у Пермську пересильну в'язницю, де за спогадами Левко Григорович міг й померти, але завдяки досвіду отриманому під час попереднього ув'язнення йому вдалося вижити. Через деякий час його перевели до Чернігівської в'язниці, де з ним майже 3 місяці “працював” слідчий КДБ, згодом його відправили назад до в'язниці в селі Кучино [19, с. 31].

По закінчення відведеного терміну ув'язнення Левка Лук'яненка відправили на заслання у російське село Березівка, що в Томській області (бл. 340 осіб населення). Туди він потрапив на початку 1988 року й одразу отримав роботу на лісоповалі. Поки Левко Григорович відбував покарання, на українських теренах його заочно обирали головою виконавчого комітету відновленої Української Гельської групи (УГГ) перейменованої в Українську Гельсінську спілку (УГС). Причиною її відновлення стало звільнення в 1987 р. основної маси українських політв'язнів, які до неї належали. В закордонній пресі ця заява про відновлення діяльності була зустрита негативно, учасників називали “меншістю відвертих сепаратистів”, а задля створення міфу про виключно західноукраїнське походження учасників Лук'яненка як голову організації було названо корінним “львів'янином” [91].

В період ув'язнення Левка Григоровича в СРСР відбулися суттєві зміни. Період “Перебудови” ознаменував собою початок перегляду судових справ та реабілітаційного процесу. Вже 3 грудня 1988 року 62-річному чоловіку видали паспорт. Період заслань і ув'язнень в його житті підійшов до завершення, але офіційно він був реабілітований лише в жовтні 1991 року відповідно до закону прийнятого 13 квітня того ж таки 1991 року, у якому йшлося про реабілітацію всіх, хто став жертвами політичних репресій в Україні в радянський період [67].

Варто додати, що в 1988 році, перед поверненням до України, йому пропонували виїхати за межі Радянського Союзу й вже закордоном продовжувати боротьбу з пануючим на українських землях режимом, але від пропозиції він відмовився [23, с. 134].

Повернувшись в 1989 р. в Україну, Лук'яненко одразу взявся до роботи – очолив діяльність УГС. Задля зміцнення суспільної позиції спілки їй було необхідно поповнення особового складу видатними українськими дисидентами, які пережили радянську каральну систему [50, с. 262-264].

З цією метою Левко направився до тих нечисленних українських інтелігентський кіл, які, на його думку, повинні були в майбутньому утворити нову українську еліту, що повною мірою буде усвідомлювати минуле України та на його основі будувати її майбутнє: “Елітна людина – це активна людина. Вона у повсякденному житті наступально утверджує українство: мову, традиції, культуру, загалом державницьку ідею у всій її повноті” [52, с. 243].

Спочатку Лук'яненко направився до видатного українського дисидента - Мирослава Мариновича. Проте, той відповів відмовою, яку пояснив бажанням присвятити себе творчості та патріотичному просвітництву. Наступним, до кого звернувся з тим же проханням Левко Григорович був Євген Сверстюк, який так само як і Маринович, відчув жорстокість комуністичних концтаборів. І тут Лук'яненка чекала відмова, що все ж не змусило його змінити шанобливе ставлення до цих двох постатей, адже він вважав, що кожен має право діяти так, як вважає за потрібне. Сам же Левко Григорович завжди обирав шлях політичної боротьби, бо знав, що вона принесе для України більше користі [16, с. 17].

Через кілька місяців до Лук'яненка надійшло запрошення на візит до Бельгії. Надіслане воно було бельгійською групою Міжнародної амністії. Левко вбачав в запрошенні можливість “побачити Захід”, тому погодився на поїздку. КДБ спочатку був проти виїзду дисидента, втім згодом дозвіл Левко Григорович отримав разом із погрозою, що за критику радянської влади за кордоном йому

прийдеться відповідати. Сама подорож зайняла два місяці й проходила чотирма країнами: Бельгією, Францією, Англією та Німеччиною. Впродовж цього часу Левко Лук'яненко неодноразово проводив пресконференції та зустрічався з такими відомими людьми як: міністром закордонних справ Бельгії Ескенсом, графом Де Меюз, членом Європарламенту Симон Вейль, Головою Сенату Франції Поттером, й, зокрема, тогочасним очільником ОУН (б) Василем Олеськівим [17, с. 451-457].

Знайомство з європейськими державами сильно розчарувало Лук'яненка. Зовсім інша ситуація була з українською діаспорою, яка зустріла дисидента з великим задоволенням та проявила активну національну позицію. З надзвичайною теплотою до нього ставилися сім'я Ковалів в Брюсселі, представник УГС Леонід Плющ у Франції, співкамерник Микола Будулак в Лондоні, сім'я Горбачів в Дюссельдорфі, сім'я Козаків та “пластуни” в Німеччині й багато інших. Всюди, куди б він не поїхав, були небайдужі українці, які всупереч відірваності від рідної землі не забули власне коріння [13, с. 252].

Повернення в Україну відкрило Левку Лук'яненку очі на вкрай хитке становище комуністів при владі. Не довго думаючи, Левко Григорович офіційно заявив про участь у перших демократичних виборах до Верховної Ради УРСР – головного законодавчого органу радянської України. Місцем боротьби за депутатський мандат дисидент вибрав Залізничний виборчий округ міста Івано-Франківська, а пояснив це тим, що саме тут його активна національна боротьба стане для нього перевагою, адже на західноукраїнських теренах відчувалося прагнення до самостійності України [17, с. 390].

В процесі своєї виборчої кампанії Лук'яненко завітав до Івано-Франківської філії УГС, де зустрівся зі своєю майбутньою другою дружиною – Надією Іванівною Стасів. Її, як секретаря обласної організації УГС, він зустрів в обласному осередку спілки [Додаток Ж].

А вже 1 вересня 1990 року в Хотові вони побралися. На церемонії були присутні: депутати Олесь Шевченко і Василь Червоній, знайомий Левка Григоровича з Канади, а також молодша донька-студентка Надії Іванівни разом з подругою [77].

4 березня 1990 року були оголошені результати виборів, за якими Левко Григорович виграв з результатом 54 % та став депутатом Верховної Ради, а його дружина депутатом місцевої ради [61].

З урахуванням нового становища Левка Григоровича як депутата підлягала зміні й УГС, яку він очолював. Він вважав, що УГС має бути динамічною організацією, що відповідно до викликів часу та змін у суспільстві може своєчасно внести зміни у програму та цілі роботи. На його думку, УГС мала посісти провідне місце серед усіх українських патріотичних організацій та течій, очолити їх діяльність, але водночас не втрачати зв'язок з ними, провадити активну політику на користь українського народу та держави [21, с. 44].

Ще в середині 1989 р. в середовищі УГС тривала дискусія “Чи правильно, що наша організація має назву гельсінської?”. Причиною цих роздумів був правозахисний статус спілки, який на думку багатьох її членів віджив себе. На думку Лук'яненка з Гельсінкі пов'язаний правозахисний рух, а учасникам спілки потрібно було робити акцент на правозахисному характері організації лише тією мірою, якою їм загрожували репресії [17, с. 451].

Цю нагальну проблему вирішив з'їзд УГС 30 квітня 1990 року, на якому Українську Гельсінську спілку перейменували на УРП – Українську республіканську партію. Перетворення “спілки” на “партію” теж мало один важливий нюанс, без якого опозиційна діяльність в той час була неможливою. Лук'яненко, маючи депутатську недоторканість, міг репрезентувати партійну антирадянську діяльність як лінію парламентської опозиції, як “самодіяльну партію на противагу КПРС” [78].

Освоївшись на депутатській посаді, він одразу взявся за реалізацію своєї головної мети – незалежності України. Першим кроком до неї стала Декларація про державний суверенітет УРСР написана в липні 1990 р. серед співавторів якої був і Левко Лук'яненко [55].

На початку січня 1991 року Лук'яненко разом з дружиною вирішили відкласти громадську діяльність на період відпустки до Австралії, але цьому не судилося реалізуватися. В Австралії його чекали дні напруженої роботи, візити високопосадовців країни й тамтешньої української діаспори. А саме під час австралійських вакацій він зустрів: австралійських високопосадовців Алана Брауна (тогочасний лідер опозиції) та Жоан Кернер (прем'єр штату Вікторія); українців Михайла Моравського (голова Союзу українських організацій Австралії), Степана Романіва (голова української громади штату Вікторія), Мирослава Болюха (голова ради українських кооперативів Австралії) [17, с. 449-461].

В тому ж таки 1991 році він побував в США, а також відвідав Канаду з метою відзначення 5-ї річниці Чорнобильської трагедії й 100-ліття поселення українців на північноамериканському континенті. А влітку відправився до Бельгії на запрошення Секретаріату Інтернаціоналу християнської демократії Брюсселю [17, с. 464-465].

В той період як ніколи було очевидно – “кокос на глиняних ногах” доживав останні роки. Тріщинами, які розходилися у всі сторони по його химерному тілі були відцентрові процеси, їх пришвидшенням займалися народи, волелюбність яких не вдалося знищити за десятиліття комуністичного терору. Спочатку це були балти, а далі слідом за ними й інші в'язні “тюрми народів”.

Останньою спробою перешкодити руйнуванню Радянського Союзу став серпневий путч “ГКЧП” (“Державного комітету з надзвичайного стану”). В Україні він був підтриманий партійними функціонерами ЦК КПУ й засуджений партіями націонал-демократичного та націоналістичного таборів. Але переворот

не вдався, сили путчистів були придушені. Заворушення вчинені впродовж заколоту стали каталізатором наступних подій [93, с. 41-44].

24 серпня 1991 р. розпочалася позачергова сесія українського парламенту, ініційована опозицією. І поки проукраїнські сили вели активні дебати з прокомуністичними силами, Левко Лук'яненко, маючи при собі тільки шкільний зошит, почав окреслювати проєкт документа, що стосувався незалежності України. Робив це швидко. Спочатку в заголовку написав слово “Універсал” як данину козацькому минулому, але все ж взяв його в дужки та закреслив, праворуч вписав слово “Акт” [Додаток Е].

Крім того, Левко Григорович хотів закріпити в документі факт відновлення втраченої державності Української Народної Республіки, адже добре розумів, що без національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. не могла б бути соборна та незалежна сучасна Україна [29, с. 322].

Парламентарі-комуністи звісно ніяк не могли прийняти “відновлення” тож, на жаль, довелося замінити на “проголошення”. Також з чернетки викресленими були слова: “продовжуючи традиції державотворення Української Народної Республіки, сформульовані 22 січня 1918 року в IV Універсалі” [54, с. 7-10].

Після довгих правок і затвердження всіма фракціями парламенту зошит Лук'яненка з текстом “Акту проголошення незалежності України” швидко був перенабраний на друкарській машинці, а вже о 17:55 винесений на загальне голосування. Голосування було завершено з результатом 346 голосів “за”. Володимир Яворівський згадував цікаві подробиці проголошення доленосного акту: “Кожен з нас десь на коліні писав свій Акт про незалежність. Але в нього (Лук'яненка) був найкращий, бо він був юрист, і саме його акт був зачитаний з трибуни Верховної Ради” [80].

Для Лук'яненка цей день став по справжньому особливим: “Ми всі обнімалися, потім мене качали на руках, а я думав: якби моє життя закінчилось би прямо зараз, я б знав, що прожив його не марно” [71].

Збулася головна мета всього життя українського діяча, як дарунок на день народження [Додаток В].

Отже, Левко Григорович приєднався до дисидентського руху та вирішив опертися на засадах боротьби за відокремлення українських земель від СРСР на правових основах. Для радянських спецслужб наявність такого руху була неприпустимою, тож ув'язнення не змусило себе чекати. Але тюремним наглядачам не вдалося придушити жагу до боротьби в Левка Лук'яненка, зовсім навпаки, засуджений через проукраїнську діяльність дисидент після радянських тюрем та таборів повернувся в українське суспільство вже не просто як юрист, а як борець за свободу українського народу. Слідом за в'язничною роботою він отримав депутатське крісло у Верховній раді. Апогеєм його протистояння з несправедливістю радянського режиму стало написання “Акту проголошення незалежності України”, який припав на його день народження.

РОЗДІЛ 2

ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Проголошення незалежності України ознаменувало собою початок нового етапу української історії, засвідчило прагнення мільйонів українців до свободи, самостійності та демократичних цінностей, а також матеріального та культурного зростання. Для того щоб це реалізувати країні потрібні були реформи та зміни, зокрема необхідно було позбутися радянського спадку, тому серед національно-державницьких кіл постала ініціатива на юридичному та законодавчому рівні засудити комуністичну ідеологію та дати правдиву оцінку побудованій на ній радянській політиці. І напевно найпослідовнішим поборником якомога швидшого проведення цього процесу був саме Левко Григорович Лук'яненко. Він виступав за проведення Міжнародного суду над КПРС (“Нюрнберг - 2”) та залучення для цього механізмів Міжнародного кримінального суду. На жаль, цей процес так і не відбувся. Завадила відсутність достатньої політичної волі та “перекочування” багатьох діячів радянського режиму на високі посади в нововідновленій українській державі [97, с. 55-58].

Слідом за незалежністю посипалися різноманітні проблеми державного будівництва, серед яких не останньою була потреба в нових виборах президента. До них готувалися як націоналістичні сили, так й вчорашні комуністи, які не бажали здаватися. Спробував свої сили в передвиборчій гонитві й Левко Лук'яненко [61].

Під час виборчої кампанії він не стільки агітував за свою кандидатуру, як за те, щоб проголосувати за незалежність на майбутньому референдумі (який повинен був відбутися в один день з першими виборами президента України): “Ваша справа, за якого президента голосувати, але молю: проголосуйте за

незалежність України”. Про те ж саме закликали й інші 5 кандидатів, що допомогло здобути 90% голосів за незалежність України [82].

Вибори Левку Лук'яненку виграти не вдалося. Зайнявши 3 місце (4,7% голосів) він поступився В. Чорноволу на 2 місці (23,27%) та Л. Кравчуку на 1 місці (61,59%). Левко Григорович розумів, що на виборах переможе саме Леонід Кравчук, адже його знали всі владні органи країни, він мав великий вплив на їх роботу, а також на радіо, а інші кандидати, хоч й проводили активну виборчу кампанію, мали лиш соту частину того впливу, що мав у своїх руках Леонід Кравчук [82].

В травні 1992 року Левко Лук'яненко став Надзвичайним і Повноважним послом України в Канаді [Додаток А]. Він склав депутатські повноваження та пішов із посади голови УРП. Прощальну промову до парламенту, виголошену перед від'їздом Левко Григорович закінчив словами: “Хай же усвідомлення великої місії, що випала нам на долю, додасть кожному із нас сили пройти земний шлях до кінця вірними синами України” [17, с. 446-447].

Левко Лук'яненко не мав досвіду дипломатичної діяльності, але незважаючи на це, йому вдалося в складних умовах налагодити роботу дипломатичного представництва. Він налагодив тісну співпрацю з представниками української діаспори у Канаді. У своїй діях Левко дотримувався радикальної політичної позиції, яка передбачала вірність національній українській ідеї, захист інтересів держави та активні дії, що сприяють розвитку країни [87, с. 327].

Левко Григорович перед від'їздом до Канади вийшов з партії й порекомендував на місце голови УРП Михайла Гориня, якого таки обрали на цю посаду. В той же час Леонід Кучма запропонував йому призначити свого брата Миколу Гориня на посаду голови Львівської обласної ради. Михайло Горинь пішов на цей крок й як наслідок його опозиційність разом із партійною втратила свою силу. Схожа ситуація трапилась із іншими партіями, Левко Лук'яненко пояснював це тим, що в кожного із членів партій власні погляди виявилися

важливішими, тому вони пішли на компроміс з владою або ж покинули політику [82].

Це розмивання меж дозволеного в парламенті сильно підкосило довіру Лук'яненка до політичного курсу тогочасного українського уряду, через незгоду з якою він у листопаді 1993 року подав у відставку з посади українського посла в Канаді [57].

Повернувшись з Канади, політик разом з дружиною почав облаштовувати власний дім. Його домівку відвідували політв'язні, з якими він відбував заслання у концтаборах, молоді патріоти та навіть заслані провокатори [77].

По закінченню терміну депутатських повноважень він знову подав кандидатуру на вибори 1994 р. до другого скликання, але вже від Нововолинського в/о № 68, Волинська область. На виборах очолив передвиборче демократичне об'єднання “Україна” [57].

Після перемоги на виборах став членом Комітету законодавчого забезпечення свободи слова та засобів масової інформації. Також з 1994 по 1997 рр. був президентом Української ланки Всесвітньої ліги за свободу і демократію [83].

Левко Григорович брав активну участь у державотворчих процесах, що відбувалися в перші роки української незалежності, зокрема він був заступником голови Народної ради, яка діяла у Верховній Раді з 1990-1994 рр., а також членом комісії з питань законодавства та законності, членом комісії, що розробляла основний український закон – Конституцію України [89].

В 1998 в рамках української суспільної думки виник конфлікт, в центрі якого була постать Левка Лук'яненка. Приводом послугувало затвердження Л. Кучмою у березні 1998 р. медалі Жукова, якою нагороджували ветеранів війни німецько-радянської війни 1941-1945 років. Слідом за цим президентським рішенням в газеті “Вечірній Київ” 17 червня був надрукований відкритий лист до тогочасного президента Леоніда Даниловича Кучми, який розпочинався

запитанням: “Шановний пане Кучмо! Ви маєте хоч краплину національної гордості, чи не маєте?” [22, с. 7-8].

У листі Левко Лук’яненко, обурений рішенням очільника держави, наводить факти із власного життя, що безпосередньо стосуються участі у війні його батька й односельчан та його служби в радянській армії, факти, які вщент розбивають уявлення про добре продуману тактику ведення бойових дій, непереможність армії та вправних командирів, зокрема Г. К. Жукова [22].

У відповідь на лист в іншому столичному виданні “Киевские новости” (№33) 28 серпня 1998 року з’явилася відповідь генерала Федора Іщенка під назвою “Чем гордится пан Лукьяненко?”. В ній автор вмістив прославляння радянського маршала Жукова та звинувачення Левка Григоровича в брехні. На свій захист дисидент та депутат випустив продовження відкритого листу: друге видання під назвою “Чим не слід гордитися генералові Іщенку” (Знову про біль України у Другій світовій війні), а у 2000 й третє видання. Написані Лук’яненком тези зачепили багатьох українців “за живе”. Декого розлютили, а декого порадували [22].

Левко Лук’яненко ще до Помаранчевої революції одним із перших порушив питання Голодомору в українському суспільстві. Голод 1932-1933 рр. безпосередньо зачепив його рідне село та рідних, тому він хотів щоб якомога більше людей дізналися про цей страшний злочин проти українського народу [71].

В 1994 р. на II з’їзді Асоціації дослідників голодоморів України (АДГУ) Левко Лук’яненка обрали головою організації, з 1996 р. до 1998 р. він був її почесним головою. Після IV з’їзді Асоціації в 1998 році Левко Григорович знову став головою Асоціації та повторно обраний на цю посаду після V з’їзду в 2000 р. АДГУ на чолі з Левком Лук’яненком провадила роботу щодо популяризації інформації про голодомори в Україні. Левко Григорович неодноразово звертався до Генеральної прокуратури із заявою про порушення кримінальної справи про

факти злочину проти осіб, які постраждали від голоду в українських містах та селах, зокрема у Київській області, але Генеральна прокуратура відхиляла заяви Левка Лук'яненка, пояснюючи це тим, що не знайшла у подіях тих років ознак кримінального злочину [75].

Активна діяльність АДГУ, яку багато років очолював Левко Лук'яненко, відіграла важливу роль, адже допомагала відкривати “білі плями” в українській історії, факти, які протягом десятиліть перебували під грифом “секретно”. АДГУ долучилась до справи визнання Голодомору 1932-1933 рр. – геноцидом українського народу та створення Інституту національної пам'яті (УІНП), відповідно до рішення президента України Віктора Ющенка в 2006 році [12, с.49].

У 1998-1999 роках Левко Лук'яненко був одним з керівників “Національного фронту”, що об'єднував праві націоналістичні партії. На парламентських виборах 1998 року “Національний фронт” не набрав потрібної кількості голосів виборців, тому Левко Григорович не отримав представництва у Верховній Раді. В 2000 році його знову обрали головою Української республіканської партії [82].

Не залишився Левко Григорович осторонь кампанії протестів в Україні, що проходили в грудні 2000 р. - березні 2001 р., більш відомих як акція “Україна без Кучми”. З лютого 2001 року він був представником Громадянського Комітету захисту Конституції “Україна без Кучми”, який був створений з метою переговорів з представниками влади. Левко Лук'яненко закликав українців не боятися долучатися до акцій протесту, активно виступати проти антинародної влади, щоб країна змогла обрати гідного очільника держави [89].

Також з 2001 року Левко Лук'яненко став членом спеціальної ради, що координувала діяльність “Громадської ініціативи “Форум національного порятунку”, основним завданням якої було усунення з посади президента Леоніда Кучми та перетворення України на парламентську республіку [26].

У 2002 році Левко Григорович відновив свою депутатську діяльність у Верховній Раді України IV-го скликання (2002-2006 рр.). Його обрали по багатомандатному загальнодержавному округу від виборчого блоку політичних партій “Блок Юлії Тимошенко”, який утворився на базі “Форуму національного порятунку”, куди входила УРП партія, яку очолював Левко Григорович, в листопаді 2001 року. Також в цей час Левко Григорович був членом Комітету з питань національної безпеки і оборони [87, с. 327].

В тому ж таки 2002 році УРП об’єдналася із Українською народною партією “Собор” у одну Українську республіканську партію “Собор” (УРП “С”), головою якої став Анатолій Матвієнко. В 2004 році УРП “Собор” підтримала на президентських виборах Віктора Ющенка, а сам Левко Лук’яненко брав активну участь у Помаранчевій революції [57].

2005 рік ознаменувався розколом у лавах “помаранчевих” й як наслідок відбувся поділ УРП “Собор” на 2 фракції: прихильників співпраці з президентською партією “Наша Україна” на чолі з Анатолієм Матвієнком, й прихильників подальшого співробітництва з Юлією Тимошенко на чолі з Левком Лук’яненком. В 2006 році Левко Григорович знову обраний народним депутатом України до Верховної Ради V-го скликання (березень 2006 р. – червень 2007 р.) від “Блоку Юлії Тимошенко” [52, с. 328].

28 травня 2006 року відбувся Установчий з’їзд відродження УРП. Наслідком з’їзду стало створення Української республіканської партії Лук’яненка, головою якої став Олесь Сергієнко [89].

Після дострокового розпуску Верховної Ради у червні 2007 року Левко Григорович склав депутатські повноваження 15 червня 2007 року і відмовився від участі на позачергових виборах-2007, пояснивши це своїм поважним віком [87, с. 328].

Левко Григорович, провівши значну частину свого життя за ґратами та у засланні, як ніхто розумів цінність волі, тому він долучився до роботи

різноманітних правозахисних організацій уже в незалежній Україні, зокрема у період з 2005–2008 рр. був головою Комісії при Президентові України у питаннях помилування, а також Головою підкомітету з питань жертв політичних репресій Комітету з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин [63].

Лук'яненко відійшов від політичної діяльності, але залишив за собою право критикувати її в книгах, на сторінках газет та в соцмережах. Проблему недосконалості державного механізму в Україні політик сформував у своїй книзі “Народження нової ери”. В ній він наголошував про велику політичну прогалину між українським народом та Верховною Радою [23, с. 18].

Гостро відчував дисидент занепад державницької ідеї, особливо в період президентства В. Януковича, якого називав ставлеником Москви, а очолення ним кримінальної комісії Левко Григорович називав антидемократичним [58].

В 2011 році до керівництва республіканською партією, що 2008 році повернула собі стару назву Українська республіканська партія, повернули Левка Григоровича. Обов'язки голови партії він виконував до 2013 року. Якщо в 2007 році Лук'яненко лише фактично вийшов з української політики й залишав за собою певні регалії, то дата 16 квітня 2013 року ознаменувала повноцінне припинення знаходження українського діяча в політиці. Тоді він ухвалив рішення, спираючись на поважний вік та стан здоров'я, піти у відставку з посади голови Української республіканської партії. Спочатку на умовах залишитися її почесним головою, а згодом навіть вийшов з партії [39].

Як ми добре знаємо, становище України та її вектор розвитку змінилися після мітингів, які відбувалися з 30 листопада 2013 року до лютого 2014 року та згодом були названі Революцією Гідності. Для Левка Лук'яненка події тих днів були нічим іншим, як продовженням боротьби за Україну, доля якої перейшла від правозахисників й дисидентів до нового покоління українців. Він одразу виступив перед протестуючими із гаслами щодо ліквідації Комуністичної партії

та Партії регіонів. Також Левко Григорович закликав порушити кримінальні справи проти всіх винуватців тих трагічних подій осені-зими 2013-2014 рр., розслідувати їх вину та покарати згідно закону [59].

З самого початку російсько-української війни Лук'яненко був впевнений в стійкості українського народу. У 2014 році український дисидент та політик писав, що Москва напала на Україну, але вона не зможе перемогти остаточно у цій війні. Також він одразу не погодився з назвою “АТО”, аморфність якої здавалася йому спробою приховати стан, в якому знаходилася країна та знущанням з українських захисників, які героїчно проливали свою кров на сході [77].

Левко Лук'яненко, як щиро віруюча людина, також бачив цю війну через релігійну призму. Він не раз казав, що Бог на боці українців, адже на нашому боці історична правда, пізнання якої допоможе народу прозріти та приведе до розуміння важливої істини, що українці є окремою нацією, яку створив Творець та наділив найкращими землями й дав окрему долю. Зазіхання на життя нації є великим гріхом, як крадіжка чужого, що перечить людській моралі. Разом із тим національна праця допоможе українцями схилити на допомогу країні багато держав світу, що в свою чергу сприятиме швидшому відродженню України [38].

Свої останні роки життя Лук'яненко також присвятив активній боротьбі за майбутнє України. Не зважаючи на вік та стан здоров'я, він давав інтерв'ю, відвідував заходи, писав мемуари та не один раз бував на передовій задля підтримки бойового духу військових. У одному із інтерв'ю журналістам Левко Лук'яненко казав, що вже немає такої сили та енергії, як колись, але це не стає на заваді його роботі, стверджував, що буде працювати, допоки його пам'ять не постраждає від склерозу. Левко Григорович називав себе маленькою ланкою великого світу й казав, що тільки Бог знає, що приготувала для нього доля й скільки часу він ще проживе на світі [38].

Військові теж цінували його духовну підтримку [Додаток Г]. До прикладу у 2017 році, військові приїздили привітати його з Днем народження та Днем незалежності та подарували йому прапор батальйону імені генерала Кульчицького [63].

За важливий внесок у формування та розвиток України Левко Григорович отримав чимало нагород, зокрема в 1992 році нагороджений медаллю ім. Святого Володимира “Борцям за волю України” в 1991 р., Почесною відзнакою Президента України (“Орден “За заслуги” III ступеня) в 1992 р. Завдяки наполегливій праці Левко Григорович в 1993 році став почесним доктором права Альбертського університету у Канаді, а в 2001 році йому присвоєно звання академіка Академії наук Вищої школи України [89].

В квітні 2005 року Левко Лук’яненко завдяки своїй незламній волі, мужності, наполегливості та самовідданості у боротьбі за відстоювання ідеалів свободи й демократії, відповідно до рішення президента України Віктора Ющенка отримав звання Героя України з врученням ордена Держави. 2007 рік ознаменувався для Лук’яненка отриманням ордену Ярослава Мудрого V ступеня за активну багаторічну громадську-культурну діяльність, а головне за донесення до світової спільноти правдивої інформації про голодомори в Україні, які вчиняла радянська влада в XX ст. [89].

Разом із політичною діяльністю Левко Лук’яненко займався й публіцистичною та дослідницькою роботою, писав статті та книги. Зокрема він є автором чималої кількості статей та книг, серед них: “Сповідь у камері смертників” (1991 р.), де він описує власний життєвий шлях та свою боротьбу за Україну, “Що далі?” (1989 р.), “За Україну, за її волю” (1991 р.), “Не дам згинуть Україні” (1994 р.), “Народження нової ери” (1997 р.), п’ятитомна збірка “З часів не волі” (2005-2013 рр.) та інші [32].

Книги та статті, а також спогади Левка Григоровича увійшли до книги “Шлях до відродження”. 27 років свого життя Левко Григорович провів в ув’язненні

через активну діяльність та жагу здобути волю Україні й 27 років він присвятив написанню 13-томної книги “Шлях до відродження”. У кожному із томів Лук’яненко описав свою діяльність та своїх соратників у боротьбі за українську державу, умови табірної покарання, роздуми щодо майбутнього України, а також порушив важливі для української історії та держави питання, зокрема про Голодомор 1932-1933 рр. [20].

В 2016 році рішенням Комітету Національної премії ім. Тараса Шевченка дисидент Левко Лук’яненко був нагороджений Шевченківською премією у номінації “Публіцистика та журналістика” за тринадцятитомну працю “Шлях до відродження” [43].

У тому ж таки 2016 році Левко Григорович відповідно до Указу Президента України №533/2016, у якому йшлося про відзначення нагородами України видатних українців з нагоди 25-тої річниці проголошення незалежності України, став кавалером ордена Свободи, а також нагороджений ювілейною медаллю “25 років незалежності України”. Нагороди він отримав за багаторічну сумлінну працю, культурно-освітній, громадський внесок у розвиток країни [9].

В 2017 році група депутатів Верховної Ради чисельністю 35 осіб було запропоновано подати кандидатуру Левка Лук’яненка на Нобелівську премію миру. Найближче засідання Нобелівського комітету було призначене на жовтень 2018 р. [27].

Але українському діячу не судилося дочекатися його рішення. Того ж року здоров’я, яке і так було підірване в радянських концтаборах, сильно погіршилося. 7 липня 2018 року стало відомо, що Левко Григорович потрапив до реанімації клінічної лікарні “Феофанія” з діагнозом інсульт та запаленням легень. Наслідки інсульту, тривала хвороба, спричинена лейкозом, проблемами з тромбами та лейкоцитами стали останнім каменем на дорозі правозахисника, дисидента та вірного сина української землі [69].

Життєвий шлях Л. Лук'яненка закінчився 7 липня 2018 року. Йому залишалося півтора місяця до власного 90-річчя та 27-річчя незалежності України [66].

9 липня відбулося прощання в рідному селі Хотові, а 10 липня відбулася офіційна церемонія у приміщенні Клубу Кабінету Міністрів України. Відспівували у Володимирському соборі. Тіло видатного діяча українського народу було поховано на Байковому кладовищі, поруч з Леонідом Каденюком [85].

Життєвий подвиг Лук'яненка актуальний особливо зараз, після початку повномасштабного вторгнення на терени України, і пізнішого звільнення рідної дисиденту Чернігівської області від російських окупантів. В День Української Державності, 28 липня на позачерговій сесії депутати Чернігівської міської ради в знак поваги до постаті українського борця за незалежність символічно перейменували вул. Рокоссовського на проспект Героя України Левка Лук'яненка [56].

Отже, завдяки наполегливій та активній правозахисній, політичній та громадській роботі Левко Лук'яненко із перших днів проголошення незалежності України долучився до розбудови української держави.

На перших президентських виборах 1991 року Лук'яненко, як один із кандидатів, висловив чітку візію незалежної та демократичної України. Його дипломатична місія в Канаді стала важливим кроком у налагодженні міжнародних зв'язків молодій державі. Неодноразово перебуваючи на посаді депутата Верховної Ради України, Левко Лук'яненко боровся за утвердження в українському суспільстві демократичних цінностей, брав участь у діяльності правозахисних організацій, адже за роки в радянських таборах добре розумів цінність людського життя.

Нове тисячоліття ознаменувалося для Левка Лук'яненка не лише відновленням депутатської діяльності, активною участю подіях грудня 2000 р. –

березня 2001 р., більш відомих як акція “Україна без Кучми”, де він закликав українців виступити проти дій влади та обрати нового президента та Помаранчевій революції, що відбувалася в листопаді 2004 р. – січні 2005 р., але й створенням нової політичної партії Української республіканської партії Лук’яненка, але поважний вік та проблеми зі здоров’ям стали причиною відмови брати участь в нових виборах до Верховної Ради. В 2007 році Левко Лук’яненко відійшов від політичної діяльності частково, а вже в 2013 р. остаточно покинув політику, проте продовжив публіцистичну діяльність. У книгах та статтях він описав своє дитинство, юність, табірне життя та діяльність.

З перших днів Революції Гідності Левко Лук’яненко виступив на боці українців, які прагнули позбутися свавілля влади та підтримували європейський вектор зовнішньої політики України. Війна в Україні, що розпочалася в 2014 р. не оминула Левка Григоровича. Він неодноразово відвідував військових, підтримував їх та вірив в українську перемогу.

За свою багаторічну наполегливу працю він є лауреатом численної кількості нагород та премій, зокрема Шевченківською премією за тринадцяти томну працю “Шлях до відродження”, яку писав 27 років.

Без сумніву, Левко Лу’к’яненко належить до когорти найвидатніших діячів української історії. Його постать є прикладом для сучасників та нащадків, який яскраво демонструє, що наполегливість, цілеспрямованість, сміливість є важливими елементами для досягнення мети.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ВИХОВНІЙ РОБОТІ

3.1. Формування історичної компетентності на уроках історії України через вивчення біографії Левка Лук'яненка

Сьогодні, у час викликів та небезпек Україна продовжує боротьбу за свою свободу, як ніколи є важливим виховання патріотизму, громадських якостей та цінностей у здобувачів освіти в загальноосвітній школі. Прищеплення любові до рідної землі, розвиток духовних та ментальних цінностей у школярів є запорукою виховання успішних та свідомих громадян держави.

Важливим завданням сучасної української школи є формування в учнів в процесі навчання почуття патріотизму, навичок логічного, критичного та аналітичного мислення, а також розвиток в них вмотивованості до активної громадської діяльності.

Ключова роль у системі навчання відводиться формуванню в учнів універсальних та предметних компетентностей. Термін “компетентність” варто тлумачити як комбінацію знань, вмінь та навичок, які можна застосовувати на практиці в певній ситуації, зокрема для її вирішення [100, с. 12].

Універсальні або ж ключові компетентності – важливі для самореалізації та розвитку для навчання й роботи. Ними повинен володіти кожен: молодь, яка навчається, щоб підготуватися до дорослого життя, дорослі люди для навчання впродовж життя з метою вдосконалення знань та вмінь [3].

Концепція “Нової української школи” наводить перелік ключових компетентностей, якими повинен володіти учень та випускник школи, зокрема:

1) Здатність вільно спілкуватись державною мовою (й рідною якщо відмінна від державної), тобто здатність висловлювати та інтерпретувати поняття, думки, почуття, факти як в усній, так і в письмовій формі рідною мовою;

2) Вміння вільно послуговуватися іноземною мовою;

3) Математична компетентність;

4) Інноваційність та цифрова компетентності;

5) Підприємливість та фінансова грамотність;

6) Компетентності в галузі природничих наук;

7) Вміння навчатися протягом життя;

8) Інформаційно-комунікативна компетентність;

9) Компетентності у сфері культури;

10) Екологічна та здоров'язбережна компетентності;

11) Громадянська та соціальна компетентності [2].

Універсальні компетентності мають власні риси, зокрема дослідниця О. Пометун виділяє такі: мультифункціональність, надпредметність, міжпредметність та багатовимірність, всі ці риси сприяють всебічному розвитку особистості [106, с. 38].

Важливе місце в процесі навчання посідає урок історії, адже завдяки знанню минулого учні формують у себе уявлення про особливості розвитку української держави, її роль у світовій історії, її внесок у світову культуру, а головне мають можливість творити майбутнє, не допустивши помилок попередніх поколінь [8].

На уроці історії України вчитель має можливість формувати в учнів, як ключові компетентності, так й предметні, яких згідно із Державним стандартом освіти, учень набуває в процесі вивчення конкретного навчального предмету [1].

В процесі вивчення історії України в школярів формуються історична компетентність, в основі якої лежить здатність учнів аналізувати, осмислювати та давати власну оцінку подіям, що відбувалися в українській історії [95, с. 211].

До складників історичної предметної компетентності належать: хронологічна, просторова, аксіологічна, логічна та інформаційна компетентності [72, с. 56-58].

На прикладі біографій відомих діячів на уроках історії України можна формувати та розвивати історичну компетентність [31, с. 4].

Саме інформацію про життєвий шлях Левка Григоровича на тлі різних епох української історії, його активну громадську та культурну діяльність починаючи з кінця 1950-х років аж до смерті в 2018 році на нашу думку доречно використовувати на уроках історії України, а також у виховній роботі [Додаток Б].

Постать Левка Лук'яненка можна використати на уроках історії України в 11 класі у рамках тем: “Народження опозиційного руху в СРСР”, “Українські дисиденти – виклик системі”, “Зростання суспільно-політичної активності громадян 1970-1980-ті рр.”, а також “Утвердження незалежності України” [7].

Не можна не зачепити внесок Левка Григоровича в розвиток незалежної України, тому доречним є вивчення його діяльності під час опрацювання тем про “Становлення України як незалежної держави (1992-2013 рр.)” й “Творення нової України (з 2014 р.)”. Під час вивчення даної теми не варто обмежуватися 2018 роком (рік смерті Левка Лук'яненка, адже його настанови актуальні й після його смерті [101].

Формувати та розвивати історичну компетентність можна завдяки різноманітним методам навчання, зокрема пасивним – де головну роль у процесі навчання відіграє вчитель, й активним – у процесі уроку між вчителем та учнем побудована взаємодія, під час якої учні не просто пасивні слухачі, а активні учасники навчального процесу [107 с. 109-110].

Активним методам навчання надається перевага в процесі навчання, адже вони сприяють залученню учнів до навчально-пізнавальної діяльності, а головне практичної діяльності [41, с. 75].

Активні методи навчання поділяються на:

- Словесні – розповідь вчителя, бесіда, різноманітні завдання у ході яких учень усно висловлює власні думки та здогадки (Мозковий штурм, Асоціативний куш та ін.). Цікавим прийомом у такому методі є розповідь не вчителем матеріалу, а учнем чи учнями класу, дітям краще запам'ятовується інформація якщо її розповідають їхні однокласники;

- Наочні – робота з фото- та відеоматеріалами, зокрема зображеннями історичних діячів, картинами відомих митців, а також із цікавими відео на історичну тематику;

- Практичні – найважливіші у процесі навчання, адже їх мета навчити учнів використовувати набуті теоретичні знання на практиці – виконання учнями різноманітних творчих проєктів, рефератів, практичних робіт [109, с. 14].

- Ігрові – методи навчання, які передбачають оволодіння учнями навчального матеріалу за допомогою гри (урок-вікторина, урок-екскурсія, урок-вистава та інші) [97, с. 1].

До активних методів роботи можна віднести різноманітну колективну роботу, у тому числі роботу в групах та парах, у ході якої учні не просто вирішують поставлене перед ними завдання, але й вчаться взаємодіяти з іншими людьми, разом шукати рішення питанню чи проблемі [107, с.110]

Важливою складовою історичної компетентності є логічна компетентність. Вона запорукою вміння учнів застосовувати теоретичні знання на практиці, зокрема під час аналізу та трактування історичних фактів, з метою кращого розуміння історичних подій та процесів. Її формування на прикладі біографії Левка Лук'яненка можливе завдяки аналізу життя діяча на тлі епохи, адже активна діяльність дисидента тісно переплітається із подіями, що мали місце в українській історії ХХ століття. Факти із біографії Лук'яненка допоможуть учням визначити та зрозуміти вплив людського фактора на історію, встановити зв'язки між ключовими подіями історії та життєписом діяча [106, с.97].

Розвивати в учнів логічну компетентність на прикладі постаті Левка Лук'яненка доречно завдяки активним методам навчання, зокрема методу проєктів, кейс-методу.

Метод проєктів – це сучасний метод навчання, що представляє собою сукупність різних видів роботи, зокрема дослідницької, пошукової, аналітичної, що організована вчителем й самостійно виконана учнями з метою вирішення певного завдання чи проблеми [45, с. 83].

Метод проєктів урізноманітнює навчальний процес, адже змінює роль вчителя, перетворюючи його з головного носія знань на організатора навчально-пізнавальної роботи, розширює коло знань учнів, встановлюючи міжпредметні зв'язки, допомагає школярам реалізувати власні ідеї, розвиває їх творчі здібності, а також допомагає розвивати їх вміння та навички, мотивує до активної діяльності в процесі навчання [33, с. 54]

Учням можна запропонувати до виконання дослідницькі проєкти на такі теми: “Обличчя дисиденства: Левко Лук'яненко”, “Вплив Левка Лук'яненка на сучасну політику України: дослідження спадщини Левка Григоровича, його ідей та концепцій, що залишають вплив на сучасний політичний дискурс”, “Громадсько-культурна діяльність Левка Лук'яненка” та інші. У процесі виконання проєктів учні матимуть можливість детальніше дізнатись про життєвий шлях Левка Григоровича, його внесок в нашу історію.

Кейс-метод – сучасний та ефективний метод організації навчання, який мотивує учнів до активної діяльності. Основною рисою кейс-методу є навчання через дію. Перед учнями стоїть проблема, або ситуація, запорукою вирішення якої є вміння проаналізувати її та знайти вирішення шляхом розв'язання певного алгоритму дій. Завдяки кейс-методу учень розвиває в себе аналітичні вміння, творчі здібності, а головне практичні навички поставленої перед ним ситуації [36, с. 84-86].

Використовуючи кейс-метод учням можна запропонувати такі теми для кейсів: “Левко Лук’яненко - “зрадник батьківщини” чи український герой?”, “УРСР (Українська робітничо-селянська спілка) – радянська республіка чи незалежна Україна”, “Порівняння діяльності Левка Лук’яненка із іншими представниками дисидентського руху в Україні”.

Цікавим методом навчання, який допоможе сформувати та розвивати в учнів логічну компетентність є “Асоціативний куц”.

Суть цього методу полягає в тому, що учні відтворюють у пам’яті та висловлюють свої асоціації, які в них виникають у зв’язку з конкретним поняттям або темою. В даному контексті вчитель пише на дошці або ж на екрані прізвище “Лук’яненко” й учні з місця висловлюють свої асоціації, або ж пишуть їх на дошці. Наприклад: “дисидент”, “депутат”, “кандидат у президенти”, “юрист” та інші. Цінністю цього методу є те, що його можна використовувати на будь-яких етапах уроку, щоб мотивувати учнів до роботи або ж закріпити отримані знання [76].

Інформаційна компетентність передбачає вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації, систематизувати та самостійно тлумачити їх зміст. Завдяки аналізу історичних джерел учні не тільки зможуть дізнатися нову інформацію, а ще навчаться критично оцінювати та порівнювати факти, визначати їх правдивість та надійність, відкривають для себе нові дані про українську історію [104, с. 96-98].

Розвивати інформаційну компетентність на прикладі життєвого шляху та діяльності Левка Лук’яненка можна за допомогою аналізу документів, зокрема, під час вивчення теми “Зростання суспільно-політичної активності громадян 1970-1980-ті рр.” на уроці варто використовувати історичні документи.

Документи завдяки своїх різноманітності мають різну класифікацію, зокрема важливим джерелом при вивченні історії є документи особистісного характеру, як от мемуари, щоденники, листи й спогади, що дозволяють заповнити

“білі плями історії”. При вивченні життєвого шляху та діяльності історичних діячів також можна використовувати спогади, які суттєво збагачують навчальний матеріал, що щасто наповнений лише датами та коротким описом подій. Цінними є як спогади самих діячів про їх життя та працю, так й спогади їх сучасників, що були йому друзями та соратниками або ж ворогами чи конкурентами [107, с. 150].

Для кращого засвоєння матеріалу, формування критичного мислення та практичної перевірки знань, отриманих на уроці, учні можуть проаналізувати історичний документ та дати відповіді на поставлені запитання [88, с. 270].

Наприклад, для аналізу учням можна надати фрагмент із книги Левка Григоровича “Сповідь у камері смертників”:

“Я добре знав, який строк ув’язнення чекає на мене і які умови ув’язнення. Оголосив голодівку... показання давати відмовився, відмовився від совітського громадянства і вперше прийняв душею думку про смерть як не найгірший поворот долі. За десять років (від 50-ти до 60-річного віку) зумів би написати щось путяще, а так... це 10 років суцільної інтелектуальної деградації... Єдина думка, що втримала на світі, була: я сам господар свого життя і завжди, незалежно ні від якої влади, можу припинити його, якщо воно стане не вартим продовження. Того поспішати не варто” [19, с. 28-29].

Запитання:

1. За яких обставин Левко Лук’яненко отримав друге тюремне ув’язнення?
2. Коли створена УГГ та які основні її завдання?
3. Як Ви думаєте, чому після арешту Лук’яненко не втратив жахи до свободи й продовжував боротьбу?

Важливою на уроці є групова робота, адже вона забезпечує взаємодію між учнями. Прикладом групової роботи на уроці історії України є дискусія, у ході якої учні розвивають не лише мовленнєву та комунікативну компетентності, але й інформаційну, адже використовують отримані теоретичні знання на

практиці, вчать висловлювати власну точку зору, з повагою ставитись до думок інших людей [108, с. 130].

Вивчаючи тему про “Українські дисиденти – виклик системі” можна провести дискусію на тему “Масовість дисидентського руху – міф чи реальність?”. Напереродні дискусії учні мають проаналізувати інформацію (документи, спогади) про діяльність українських дисидентів. У ході дискусії учнів можна поділити на 3 групи: 1 – доводять, що масовість дисидентського руху – міф, 2 – реальність, 3 – судді. Для підтвердження своїх думок команди наводитимуть факти про відомих діячів дисидентського руху, зокрема Левка Григоровича Лук’яненка та його внесок у діяльність дисидентського руху.

Учні краще запам’ятовують навчальний матеріал, якщо його подати в цікавій та незвичній формі: урок-вікторина, урок-історичного турнір, урок-круглий стіл чи урок-суд та інші [109, с. 154].

Постать Левка Лук’яненка можна використати під час кожного із видів таких уроків, його активна громадська та політична діяльність тісно переплітається з українською історією, її ключовими подіями.

Цікавим видом уроку є урок-круглий стіл, специфіка якого передбачає розв’язання складних, а часом неоднозначних питань. У процесі такого уроку учні використовують отримані знання на практиці, комунікують у процесі бесіди чи дискусії з своїми однокласниками. Урок-круглий стіл допомагає учням дізнатися більше інформації, розвивати аналітичні здібності, вирішувати проблемні ситуації та складні питання [102, с. 46].

Зокрема, під час вивчення теми “Утвердження незалежності України” можна провести урок у формі круглого стола. Перед всіма учнями ставиться проблемне запитання “Перші українські вибори – перемога чи поразка”. Кожному учню перед уроком потрібно опрацювати передвиборчу кампанію кандидатів у президенти України на виборах 1991 р., зокрема Левка Лук’яненка – передвиборчі лозунги та агітацію кандидати, його електорат та діяльність

напередодні виборів. Вже на уроці кожен учень охарактеризовує діяльність конкретного кандидата, порівнює з реальними результатами й формулює власні висновки, якими ж для України стали її перші президентські вибори.

У процесі вивчення тем про українських дисидентів учням можна запропонувати детально проаналізувати життєвий шлях Левка Лук'яненка й подати опрацьований матеріал у формі таблиці або інтелект-карти [Додаток Д].

Особливістю такої роботи є не лише її пошукова частина, у ході якої учні шукають інформацію про дисидента, а й самостійне виділення учнями важливих фактів із біографії, заповнення даними фактами таблиці чи інтелект-карти та обґрунтування, чому саме обрані ними факти є ключовими для характеристики Левка Григоровича [74, с. 157].

Робота з таблицею допоможе учням розвивати вміння аналізувати інформацію, виділяти ключові дані та подавати їх у лаконічній формі, висловлювати свої судження та підкріплювати їх історичними фактами.

Просторова компетентність передбачає здатність школярів орієнтуватися в історичному просторі, визначати взаємопов'язаність історичних подій та процесів з географічним розташуванням країн та їх природним умовами [95, с.212].

Просторову компетентність учням вдасться опанувати завдяки інформації про діяльність Лук'яненка у різних кутках СРСР та територій, які були під його владою. У процесі роботи учні матимуть змогу детальніше дізнатися про життєвий шлях Левка Григоровича: дитинство на Чернігівщині, службу в армії на території Австрії та Кавказу, роботу на Львівщині, зокрема створення УРСС та заслання у таборах Мордовської АРСР, а також поїздки по різних українських містах після звільнення з таборів напередодні президентських виборів 1991р., сформулюють у себе навички роботи з картою, вміння аналізувати вплив географічного середовища на історичний розвиток [106, с. 91].

З метою розвитку просторової компетенції на уроці історії вивчаючи тему “Українські дисиденти – виклик системі” учні можуть виконати вправу “Відшукай на карті”. У процесі виконання вправи учням потрібно показати карті міста, в яких створені найвідоміші дисидентські організації 1950-1960-их років та охарактеризуйте діяльність 5 організацій, серед них й УРСС, яку створив Левко Лук’яненко зі своїми однодумцями. Дана вправа допоможе учням використати теоретичні знання на практиці, розвиватиме їх навички роботи з картою.

Опрацьовуючи в процесі уроку дані про життя та боротьбу Лук’яненка, в учнів формується хронологічна компетентність, що передбачає здатність школярів орієнтуватися в історичному часі, адже життєпис Левка Григоровича тісно переплітається із буремними подіями ХХ ст. На основі отриманої інформації учні матимуть можливість співставити факти з біографії дисидента із подіями, що відбувалися в період його життя в країні, адже Друга світова не оминула малого Левка, арешти й загроза смертного вироку від “лап” радянської влади не зламала жаги до боротьби за свободу рідної країни, яку врешті вдалося здобути Левку Григоровичу та мільйонам українців в 1991 році [34].

Формувати та розвивати в учнів хронологічну компетентність на уроці історії України можна за допомогою різноманітних ігор та вправ, завдяки яким знання засвоюється через практичну діяльність учнів. Ігри на уроках історії сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності, інтересу та мотивації учнів до навчання [35, с. 2].

Зокрема, можна на уроці історії України в 11 класі під час вивчення теми “Народження опозиційного руху в СРСР” використати гру “Хронологічний ланцюжок”. У процесі гри учні по черзі викладають перед собою карти подій у послідовності того, коли вони відбувалися. Гра триває до того моменту, поки один із учнів не побудує правильний ланцюжок подій, Саме учень, який склав послідовність правильно стає переможцем.

Під час вивчення зазначеної теми на картках у грі будуть написані найважливіші дати, зокрема 1959 р. – створення Української робітничо-селянської спілки, 1961 р. – “Справа юристів” та ін. Ці дати безпосередньо стосуються діяльності Левка Лук’яненка, тому допоможуть учням ознайомитися із його життєписом та розвиватимуть у них хронологічну компетентність.

Щоб краще та детальніше познайомитися із життєвим шляхом та діяльністю Левка Лук’яненка, під час уроку з школярами можна виконати такі вправи, як “Герой, дата, подія”, “Правда-брехня”, “ПРЕС” та інші. Ці вправи сприятимуть активній роботі на уроці всіх учнів та допомагатимуть краще засвоїти навчальний матеріал із вивченої теми [70].

Аксіологічна компетентність є ще однією складовою історичної компетентності, тлумачити її можна як вміння аналізувати та давати самостійно оцінку події чи історичній постаті. Допоможе учням сформувати цю компетентність на уроці історії аналіз діяльності Левка Григоровича, під час якого учні не просто знайомляться із фактами його біографії, але й самостійно дають оцінку його діям, висловлюють власні припущення та думки [107, с. 77].

Доволі ефективними методами формування та розвитку аксіологічної компетенції на уроці історії України є інтерактивні методи. Інтерактивні методи навчання – це форма навчання, у процесі якого між вчителем та учнями відбувається безперервний діалог. Учні працюючи між собою та з вчителем, стають активними учасниками навчального процесу [35, с. 53].

Одним із цікавих інтерактивних методів вивчення історії є “Коло ідей”. Використання цього методу допомагає учням розвивати критичне мислення, формулювати власні висновки враховуючи правдиві факти та думки співрозмовників.

У методі “Коло ідей” учні формують у класі коло, всі учасники якого мають можливість висловити свою думку та детально її обґрунтувати [70].

Метод “Коло ідей” можна використати під час уроку в 11 класі під час вивчення теми “Утвердження незалежності України Учням можна запропонувати питання – “Дисиденти vs диктатори. Як дисидентам вдалося здолати в’язницю народів?”.

Кожен учень наводить власну думку на дане питання, описує діяльність дисидентів, зокрема Левка Григоровича, що створив одну із перших підпільних дисидентських організацій УРСС (Українську робітничо-селянську спілку).

З метою зацікавити учнів до навчально-пізнавальної діяльності та сформуванню у них не лише аксіологічну, а й інноваційну компетентність, доречно використовувати різноманітні інтернет-платформи із цікавими завданнями та іграми, які ще й допоможуть учням краще запам’ятати навчальний матеріал. Під час уроку історії України можна використовувати такі інтернет платформи як: “LearningApps”, “Kahoot!”, “Quizizz”, “ClassTools.net” та інші [81].

Для прикладу, на онлайн-платформі “LearningApps” можна створити гру “Впізнай історичну постать. Українські дисиденти” по періоду дисидентства в українській історії й серед фотографій обов’язково додати світліну з Левком Лук’яненком. У ході гри учні не просто поєднують фото із ім’ям та прізвищем історичного діяча, але й називають ключові факти із його життя, повторюючи таким чином й краще запам’ятовуючи його біографію [24].

Соціальні мережі відіграють важливу роль у житті сучасної людини, адже завдяки своїм своїм можливостям дають людині змогу не тільки спілкуватися, працювати, відпочивати, але й навчатися. Правильне поєднання Інтернету та навчального матеріалу забезпечить ефективний та цікавий процес навчання, до якого активно долучатимуться учні.

Враховуючи ще той факт, що значною частиною користувачів соціальних мереж є люди юнацького віку, школярам можна запропонувати цікаве завдання - створити в одній із соціальних мереж Facebook/Instagram особисту сторінку Левка Лук’яненка.

У профілі варто вказати біографічні факти, хобі, розмістити світлини та написати пости від його імені. Поширюючи дані про діяльність Левка Григоровича в Інтернеті, з нею можна ознайомити велику кількість користувачів “Всесвітньої павутини”, зокрема її юних користувачів, які завдяки такій оригінальній подачі історичної інформації зможуть нею зацікавитись та будуть її розповсюджувати далі. Таке завдання допоможе учням розвивати креативність, творчі здібності й краще засвоїти новий матеріал [42, с. 16].

Сьогодні складно уявити процес навчання історії України без практичних занять – один із видів навчальних занять з історії, під час якого учні на основі раніше здобутих теоретичних знань та сформованих умінь виконують різноманітні пізнавальні завдання, презентують результати своєї діяльності й опановують нові навички вивчення історичного минулого. Перевагою практичних занять є те, що їх доречно використовувати під час всього періоду вивчення історії в школі, але лише правильно підібраний матеріал та завдання забезпечать позитивний результат під час таких занять [105, с. 44].

Вивчаючи теми про діяльність українських дисидентів, можна провести практичне заняття присвячене діяльності Левка Григоровича Лук’яненка – “Громадсько-культурна діяльність Левка Лук’яненка”. Під час практичного заняття учні аналізуватимуть уривки історичних документів, спогади Левка Лук’яненка про своє дитинство та життя, а також спогади сучасників про його діяльність [Додаток М].

Робота з документами під час уроків історії не тільки допоможе учням сформувати навички роботи з історичними джерелами та вміння їх аналізувати, а й розвиватиме в них аксіологічну та громадянську компетентності.

Громадянська компетентність - одна із ключових компетентностей, якими повинен володіти кожен громадянин України й трактується вона як сукупність умінь та навичок особистості, що дають можливість їй реалізувати власні ідеї та задуми, всебічно розвиватися й при цьому розуміти свою відповідальність перед

державою та її народом. Сформована ще зі шкільної парти громадянська компетентність є однією із складових успіху вже дорослої людини, адже знаючи свої права та можливості й розуміючи власні обов'язки, можна досягнути успіху [73, с. 18].

Громадянська компетентність пов'язана із такими поняттями як держава та батьківщина, адже однією із складових компетентності є наявність у людини, яка нею володіє любові й пошани до своєю Батьківщини, готовності до активної громадської діяльності, а в час труднощів - бажання стати на захист своєї країни.

Громадянську компетентність можна сформувати та розвивати на уроках, а найкраще це робити на уроці історії за допомогою різноманітних вправ та завдань. Зокрема, це можна робити на прикладах із життя відомих постатей української історії, бо опрацьовуючи цікаву інформацію про діячів минулого й сьогодення, можна не тільки проаналізувати їх діяльність, але й почерпнути для себе нову та цікаву інформацію, взяти за приклад їхні хороші вчинки та навчитися від них чогось корисного [79].

Саме такою цікавою постаттю з минулого, яка тісно переплітається із сьогоденням, є Левко Григорович, на його прикладі в школярів можна формувати розуміння цінності демократії та основ демократичних засад.

Учням можна запропонувати творче завдання – невелике есе, у якому вони мають висловити власну думку про те, що ж би робив Левко Лук'яненко, якби разом з усіма українцями знову опинився у вирі боротьби в 2022 році. В процесі написання есе учні зможуть використати отримані теоретичні знання про Левка Григоровича – факти про його життя та діяльність, перенесуть його постать у наш час, зроблять його ідеї та настанови ще більш актуальними.

Отже сучасний процес навчання в школі реалізується через дотримання принципів діяльнісного, особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів, що забезпечують ефективний розвиток школярів відповідно до їх

індивідуальних особливостей, формують у них універсальні та предметні компетентності, дозволяють їм реалізувати власні вміння та здібності.

Особливо важливим у процесі навчання є формування у них компетентностей - динамічної комбінації навичок, способів мислення, поглядів та умінь, які здатні забезпечити особисту реалізацію та успіх протягом життя. В процесі вивчення історії України в школярів формується історична компетентність, яка поєднує у собі логічну, просторову, інформаційну, хронологічну та аксіологічну компетентності, що є важливими складовими формування школярів, адже дозволяють їм самостійно пізнавати, тлумачити та оцінювати історичне минуле України та світу, розвивають у них критичне мислення.

Історичну компетентність можна формувати за допомогою різноманітних методів навчання, вправ та завдань, що не тільки розвиватимуть у школярів, пошукові, аналітичні, дослідницькі навички, але й мотивуватимуть їх до активної роботи під час уроку.

З метою формування історичної компетентності на уроках історії України доречно використовувати інформацію про постать Левка Григоровича Лук'яненка – відомого українського дисидента.

Під час вивчення та аналізу його життєпису та діяльності в учнів формується логічна компетентність, що передбачає вміння учнів застосовувати отримані теоретичні знання на практиці, зокрема аналізувати та тлумачити історичні події, процеси та явища. Найкращими методами, що допоможуть формувати логічну компетентність на прикладі постаті Левка Лук'яненка є метод проєктів, що є сукупністю різних видів роботи, зокрема дослідницької, які виконує учень з метою вирішення поставленого перед ним проблемного запитання, а також кейс-метод, що передбачає навчання через дію, адже щоб вирішити поставлене завдання потрібно виконати певний алгоритм дій. Цінною рисою даних методів навчання історії України є ще те, що вони сприяють розвитку в учнів

комунікативних навичок, адже їх виконання передбачає колективну роботу та взаємодію.

Інформаційну компетентність на уроці історії України можна розвивати під час вивчення тем, що стосуються Левка Лук'яненка за допомогою аналізу джерел історичної інформації, зокрема документів, спогадів українського діяча чи його сучасників. Також дану компетентність можна формувати за допомогою методів групової роботи, зокрема дискусії. У ході дискусії учні використовують отримані теоретичні знання на практиці, вчать висловлювати власну точку зору, з повагою ставитись до думок інших людей.

Просторова компетентність допоможе учням орієнтуватися в історичному просторі, аналізувати вплив географічного розташування та природних умов на історичні події та процеси. В процесі уроку історію України, що стосується дисидентського руху, просторову компетентність можна формувати на прикладі постаті Левка Григоровича за допомогою гри “Відшукай на карті”. Під час гри учні розвивають навички роботи з картою та охарактеризовують діяльність дисидентських організацій, зокрема УРСС, яку створив Лук'яненко та його соратники.

Хронологічну компетентність, що є вмінням школярів орієнтуватися в історичному просторі, також доречно формувати на уроках історії України за допомогою інформації про Левка Лук'яненка, адже його діяльність тісно переплітається з подіями української історії. Зокрема на уроці можна пограти у гру “Хронологічний ланцюжок”, у ході якої учні мають можливість детальніше ознайомитися з важливими датами української історії та життєпису дисидента.

Аксіологічна компетентність є важливою складовою історичної компетентності, адже характеризує вміння аналізувати та давати самостійну оцінку історичним подіям та постатям. Допоможе учням сформувати аксіологічну компетентність аналіз життя та діяльності Левка Григоровича.

Зокрема під час використання методу “Коло ідей” або ж виконання вправ на онлайн-платформах “LearningApps”, “Kahoot!”, “Quizizz”.

Ще однією важливою компетентність у сучасному світі є громадянська, що є поєднанням вмінь, навичок та особистих цінностей необхідних для розвитку та реалізації особистості. Громадянську компетентність можна розвивати на прикладі інформації про Лук’яненка за допомогою різних завдань, зокрема творчих, як от есе про діяльність дисидента, під час написання якого учні навчаться чітко й лаконічно формулювати свої думки, більше дізнаються про постать Левка Григоровича та його внесок в українську історію.

3.2. Постать Левка Лук’яненка у виховній роботі

В сучасному світі, де освіта тісно переплітається із всіма галузями життя, стає ключовим елементом, який забезпечує розвиток та вдосконалення знань, умінь та навичок, необхідних для успішної та активної роботи, важливо розуміти, що освітній процес не може самостійно функціонувати без виховного елементу, адже вони взаємопов’язані між собою.

Освітній процес - це не просто процес передачі учням інформації та засвоєння ними знань та умінь, а й процес формування особистості, її цінностей, поглядів, вподобань, тому починаючи з дитинства й протягом всього життя, навчання та виховання є невід’ємними елементами розвитку людини [4].

В законі України “Про повну загальну середню освіту” (стаття 15) йдеться, що процес виховання, який ґрунтується на загальнолюдських та громадянських цінностях, культурних надбаннях українського народу, є важливим елементом освітнього процесу [4].

Виховний процес реалізується через взаємодію педагога й учнів, учнів між собою, формує в них моральні цінності, елементи характеру та соціальної поведінки. Вдале поєднання навчального та виховного процесів сприяє

гармонійному розвитку особистості та формуванню свідомого громадянина, який здатний активно працювати в сучасному світі [103, с. 7].

У Листі МОН “Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році” від 24.08.2023 р. зазначено, що пріоритетним напрямком виховної роботи в системі національної освіти є національно-патріотичне виховання. Актуальність цього напрямку виховання зумовлюється подіями, які зараз відбуваються в нашій країні, адже війна не могла не зачепити освітнього процесу. Виховання молодих громадян країни в умовах війни передбачає формування у них громадянської свідомості, моральної та правової культури, також національної самосвідомості [6].

Процес виховання – довготривалий, тому здійснюється протягом всіх років навчання в школі. Реалізовувати його можна як на уроках в школі, зокрема історії України, так й під час виховної роботи. Головна мета виховної роботи – формування та виховання усебічно розвиненої, духовно багатой та ініціативної особистості з активною громадянською позицією [4].

Найпоширенішими формами виховної роботи в школі є виховні години чи години спілкування в межах окремого класу, або навчального закладу загалом [5].

Виховні години - невід’ємна складова навчального процесу, вони допомагають вчителю та учням швидше знайти спільну мову. Правильно організована та проведена виховна година стане для учнів чудовим джерелом нових знань, що стануть у нагоді у дорослому житті [68, с. 3].

У процесі виховної години цінним є обмін думок між учнями та вчителем, активне залучення всіх присутніх на уроці, адже робота у колективі допомагає учням налагодити дружні відносини з однокласниками, розширити свій словниковий запас та рівень знань [85].

Головною особливістю виховної роботи є її добровільний характер, що дає можливість об'єднати учнів за їхніми інтересами, сприяти розвитку їх здібностей, а також мотивувати їх до активної діяльності [84].

Постать Левка Лук'яненка доцільно буде використати на виховних годинах з метою національно-патріотичного виховання школярів, адже він є яскравим прикладом гідного сина української землі, який не відрікся від своїх ідей та думок й зробив усе, аби здобути омріяну волю для своєї країни.

Діяльність Левка Григоровича можна розкрити у контексті виховних годин про дисидентський рух в Україні на теми: “Непомітна війна або ж як українські дисиденти розвалили імперію зла” або “Вони боролися за Україну”. Внесок Левка Лук'яненка в український дисидентський рух складно не оцінити, тому в такій виховній годині йому потрібно виділити важливу роль. Варто згадати ключові події із його життя й громадсько-культурної діяльності.

Також можна провести виховну годину, яка буде повністю присвячена Левку Григоровичу - “На шляху до незалежності: виховна година про Левка Лук'яненка”. У ході виховної роботи учням можна розказати цікаві й маловідомі факти із життя відомого українця, адже його життєвий шлях та активна громадянська позиція є чудовим прикладом для всіх нас, як натхненно потрібно боротися та йти до своєї мети.

Однією з дієвих форм виховної роботи є квест змагання, що передбачає виконання поставлених завдань командами або з одним гравцем, використання якого сприяє активізації творчої та пошукової діяльності школярів. У процесі виховної роботи учням можна організувати квест про Левка Лук'яненка на тему “Батько української незалежності: Левко Лук'яненко”, у ході якого вони не просто будуть виконувати завдання пов'язані із життям та діяльністю Левка Григоровича, а й дізнаються багато нової інформації, навчаться працювати в колективі та спільно вирішувати поставлені перед ними завдання [40, с. 49].

Доречною є також організація тематичних вечорів присвячених конкретній події чи постаті. День народження Левка Лук'яненка ми святкуємо в один день з днем Незалежності України, тому як виховний захід доречно буде організувати вечір пам'яті Левку Григоровичу, вшанувавши його великий внесок в нашу історію [Додаток К].

Цікавою формою є “усний журнал” - колективна форма виховної роботи, що залучає учнів до пошукової та творчої роботи, спряє вихованню суспільної активності школярів. Особливістю цієї форми роботи є те, що вона проводиться безпосередньо самими учнями й дає їм можливість цікаво й оригінально розказати важливу інформацію про події, історичну постать, художній твір, науковий винахід та інші [103, с. 92].

“Усний журнал” може бути тематичним або оглядовим. Випуск тематичного журналу присвячується громадським, культурним, військовим діячам, у такому журналі доречно подати інформацію про їх життя та діяльність. Якраз один із випусків такого тематичного журналу можна присвятити постаті Левка Лук'яненка – “Український лев: Відважний Левко Лук'яненко та його внесок у боротьбу за українську незалежність”.

Загальний обсяг такого журналу має становити від 3 до 5 “сторінок” - частини журналу, які висвітлюють яку-небудь інформацію. На сторінках журналу варто подати коротко найважливіші факти із біографії Левка Григоровича. Кожна сторінка має своє важливе значення: на першій сторінці подаються найважливішу інформацію про діяча, а на інших сторінках доповнюють її [68, с.7].

Для виконання даної роботи потрібно створити “редакції”, яка буде відповідати за роботу, шукати, аналізувати та опрацьовувати інформацію, яка необхідна для журналу. Перед редакцією також стоїть завдання створити план роботи, розробити дизайн газети, її оформити та представити перед класом чи іншим колективом людей [64].

“Усний журнал” цікава та проста в організації та реалізації форма виховної роботи, вона дозволяє кожному учаснику самостійно шукати інформацію, застосовувати свої знання на практиці, сприяє розвитку творчих та пізнавальних здібностей, а також дає можливість учням самовиразитися у процесі підготовки та проведенні “усного журналу”, що позитивно впливає на роботу учня, мотивує його працювати надалі [103, с. 92].

Готуючи такий журнал про Левка Лук’яненка, учні самостійно шукають інформацію про життя та діяльність дисидента. Аналізують отриманий матеріал, виокремлюють ключові факти із біографії, які найяскравіше характеризують громадсько-культурну діяльність та внесок Левка Григоровича в українську історію. Самостійно шукають зображення (фото Левка Лук’яненка, його книг, кримінальної справи, виборчої кампанії та інші), якими можуть проілюструвати роботу.

Опрацьовану інформацію подають у формі журналу, відповідно до вимог та рекомендацій. Представляють журнал ведучі, називають назву журналу, її сторінок, розкривають головну інформацію, яку вони подали у журналі. На кожну із сторінок журналу доречно приділяти 5-10 хвилин часу, а на увесь журнал не більше 1 години [64].

Така цікава форма роботи допоможе учням більше дізнатися про життєвий шлях та діяльність Левка Григоровича Лук’яненка, сприяє розвитку творчих здібностей учнів, вмінню працювати в колективі.

Також виховну роботу можна реалізувати завдяки творчій діяльності учнів. Вони можуть самостійно підготувати плакати або ж інфорграфіку про діяльність Левка Лук’яненка та поширити її серед своїх однокласників та друзів у шкільному середовищі та його межами й такими чином популяризувати діяльність “патріарха дисидентів”.

Також учні можуть самостійно створити чи зняти відео про Левка Григоровича та українських дисидентів, які боролися за незалежність України та

зробили великий внесок в історію. Відео можна розмістити у соціальних мережах, зокрема в YouTube чи TikTok, які зараз є дуже популярним, адже поширюючи інформацію в Інтернеті її має можливість дізнатися велика кількість людей, адже Інтернет зараз є невід'ємною складовою нашого життя.

Однією з найкращих форм виховної роботи є екскурсія, яка сприяє розвитку допитливості в учнів, творчої уяви, пізнавальної активності, але у час війни подорожувати доволі проблематично, а часом й небезпечно, проте в мирний час з учнями можна відвідати музей Левка Лук'яненка у місті Чернігові на малій батьківщині дисидента, де вони зможуть побачити особисті речі, головні твори Левка Григоровича, детальніше познайомлять з його діяльністю [65].

Також під час екскурсії учні можуть відвідати Музей “Тюрма на Лонцького” у м. Львів. В 60-80 рр. ХХ ст. у камерах ще діючої на той час в'язниці деякий час перебували представники українського дисидентського руху, зокрема Левко Лук'яненко. Саме у стінах львівської в'язниці він 72 дні, дослухаючись до найменшого звуку по той бік камери, очікував на свій смертний вирок “за зраду Батьківщини”. Цей музей доволі лячне місце, якщо розуміти скільки життів воно забрало, але його огляд допоможе краще зрозуміти умови, в яких перебував Левко Григорович, випробування, які він пройшов задля реалізації своєї мети [47].

Отже, виховна робота є не тільки важливою складовою освітнього процесу, а й запорукою формування та розвитку особистості учня, його цінностей та світогляду. Використання різноманітних форм виховної роботи сприяє розвитку творчого потенціалу школярів та їх соціалізації, формує в них нові вміння та навички. Важливою особливістю виховної роботи є її добровільний характер, адже тільки за таких умов учні самостійно до неї долучатимуться.

Завдяки виховній роботі, присвяченій постаті Левка Лук'яненка, учні мають змогу сформувати почуття патріотизму, усвідомити важливості вивчення української історії, бо без минулого немає майбутнього.

Діяльність Левка Григоровича можна розкрити у контексті виховних годин про дисидентський рух в Україні або ж провести виховну годину повністю присвячену життю на діяльності видатного українця. Цікавою та доволі сучасною формою виховної роботи є квести. У процесі виховної роботи учням можна організувати квест про Левка Лук'яненка, під час якого вони детальніше ознайомляться із його діяльністю й разом розвиватимуть навички роботи у колективі та комунікативну компетентність.

Відповідно до викликів часу під час виховної роботи в школі потрібно використовувати сучасні технології, зокрема соціальні мережі. Учням можна запропонувати виконати творче завдання – створити відео про Левка Лук'яненка та розмістити його в одній із соціальних мереж, як от Instagram або ТікТок, таким чином популяризуючи діяльність українського дисидента.

Однією з найкращих форм виховної роботи є екскурсія, що допомагає учням дізнатися нову інформацію у цікавій формі, зокрема можна організувати екскурсію до музею Левка Лук'яненка у місті Чернігові або ж відвідати Музей “Тюрма на Лонцького” у м. Львів. Цікаві розповіді, побачені на власні очі пам'ятки історії допоможуть учням не тільки більше дізнатися про життя та діяльність Левка Григоровича Лук'яненка, але й сформуєть у них нетерпимість до людиноненависницьких режимів та національно-патріотичні цінності.

ВИСНОВКИ

Левко Григорович народився в час складних для України випробувань. Його ще дитиною не оминув голодомор, який, мов чорний ворон, навис над українськими землями внаслідок політики влади. Друга світова війна та усі її жахи також добре були відомі Лук'яненку, а згодом він сам зрозумів, що таке військова муштра, адже був мобілізований до армійських лав не досягнувши повноліття. Роки перебування на службі закордоном показали величезну прірву між європейськими країнами, рівнем життя їх населення та ситуацією в УРСР, тому Левко Григорович вирішив боротися, щоб змінити становище українського народу й України. Здобута юридична освіта стала вагомим чинником, що допомагав у роботі, водночас втрата мізерної довіри до влади спряла обранню нового вектора роботи, наслідком якого стало створення Української робітничо-селянської спілки (УРСС) – першої дисидентської організації в УРСР. Левко Григорович написав програму для УРСС та обґрунтував у ній необхідність боротьби за самостійність України мирними засобами на основі Конституцій УРСР і СРСР, а також норм міжнародного права. Робота УРСС стала причиною першого арешту Левка Григоровича в січні 1961 року, судового процесу над ним та його соратниками й винесення страшного вироку – розст де він познайомився з великою кількістю українців та представників інших народів, які були щирими патріотами своїх країн, прагнули змін та боролися за них. Після виходу на волю Левко Григорович одразу долучився до громадської роботи, зокрема став одним із засновників Української Гельсінської Групи в 1976 році, але його активна діяльність привернула увагу влади, тому в 1977 році Лук'яненка вдруге арештували й посадили на ґрати, а згодом відправили у заслання як особливо небезпечного рецидивіста.

Загалом за прагнення здобути незалежну та вільну Україну він прожив майже третину свого життя в ув'язненні. За цей час близько 45 разів

демонстративно оголошував голодування. Понад 500 днів пробув у карцері й 72 дні в камері смертників. Але ні тюремні мури, ні колючий дріт у таборах, не зламав жаги Левка Лук'яненка до боротьби, ще в ув'язненні він заочно став головою Української Гельсінської Спілки. Помилування та вихід на волю в 1989 році дали йому можливість продовжити свою діяльність, чим Левко Григорович вдало скористався. Його обрали депутатом Верховної Ради УРСР від виборчого округу Івано-Франківської області. Слідом за депутатською роботою була участь у розробленні Декларації про державний суверенітет України, прийнятої в липні 1990 року.

Найвизначнішою подією у житті Левка Лук'яненка й мільйонів українців серпневого дня 1991 року стало ухвалення Акту проголошення незалежності України. Саме Левко Григорович є автором цього надважливого для нашої держави документу, що підтвердив прагнення мільйонів українців до створення власної незалежної держави, за яку життя віддали мільйони наших співвітчизників, так ще й написаний цей документ у день народження “патріарха дисидентів”, тому недарма його називають “батьком незалежності”.

В незалежній Україні Левко Григорович продовжив свою діяльність, закликав українців проголосувати на референдумі за незалежність, брав участь у перших президентських виборах, але перемоги на них не здобув. Він долучився до дипломатичної діяльності, був послом України в Канаді, але через незгоду з політикою тодішньої влади пішов у відставку й повернувся в Україну. Брав участь в діяльності різноманітних організацій та комітетів, зокрема був очільником Асоціації дослідників голодоморів України (АДГУ), а також президентом Української ланки Всесвітньої ліги за свободу і демократію з 1994-1997 роки. Не залишився осторонь подій 2000-2001 років відомих як акція “Україна без Кучми”, а також Помаранчевої революції 2004 року. Неоднаразово був депутатом Верховної Ради України, був одним із засновників Української республіканської партії, але через поважний вік в 2007 році відмовився від участі у позачергових

виборів, остаточно залишив політику в 2013 році, але не відійшов від громадської роботи. Під час Революції Гідності закликав українців до боротьби проти антидемократичної політики влади, а з початком війни в Україні в 2014 році активно підтримував українських військових, відвідував їх. За активну та наполегливу роботу Левко Григорович отримав велику кількість нагород, зокрема медаль ім. Святого Володимира “Борцям за волю України” в 1991 р., Почесну відзнаку Президента України (орден “За заслуги” III ступеня) в 1992 р., Премію імені Тараса Шевченка за свою багатотомну працю “Шлях до відродження”.

В 2017 році його кандидатуру запропонували подати на Нобелівську премію миру, але підірване ще за молодості здоров'я, яке погіршили нестерпні умови в'язниці та таборів вплинули на Левка Лук'яненка. 7 липні 2018 року за півтора місяця до 90-річчя серце Левка Лук'яненка перестало битися, проте його задуми та ідеї актуальні й зараз.

Левко Григорович був вірним сином своєї землі, справжнім героєм України та прикладом для наслідування, який в цей складний час війни надихає мільйони українців до активної боротьби у протистоянні з ворогом.

Левко Лук'яненко є важливою постаттю в історії України, символом боротьби за національну свободу, незалежність держави та права людини. Постать Левка Лук'яненка доречно використувати на уроках історії України з метою формування в учнів історичної компетентності. Історична компетентність в своєму складі хронологічну, логічну, просторову, інформаційну та аксіологічну компетентності та являє собою не тільки здатність учнів самостійно пізнавати, осмислювати минуле України, але й оцінювати його.

Формувати та розвивати історичну компетентність на прикладі постаті Левка Лук'яненка можна за допомогою різноманітних методів навчання, в тому числі активних, наприклад методу проєктів, що в своїй основі має пошукову, аналітичну та дослідницьку роботу учнів й сприяє формуванню у них логічної

компетентності. Інформаційну компетентність найкраще формувати за допомогою аналізу історичних документів, зокрема судової справи Левка Лук'яненка, його спогадів, адже аналізуючи історичні документи учні вчаться критично оцінювати та порівнювати факти та дані, отримані з історичного джерела.

На основі інформації про діяльність Левка Лук'яненка можна формувати хронологічну компетентність, адже його життєпис тісно переплітається із подіями ХХ та ХХІ ст. нашої історії. Формувати хронологічну компетентність доречно за допомогою різноманітних вправ та ігор, зокрема “Хронологічний ланцюжок”, під час яких учні безпосередньо працюють з датами та подіями.

Просторова компетентність як складова історичної компетентності, також є важливою під час вивчення історії, адже допомагає учням орієнтуватися в історичному просторі, аналізувати вплив навколишнього середовища на історичні процеси. Постать Левка Лук'яненка пов'язана із багатьма подіями української історії, що відбувалися в багатьох куточках України та світу (дитинство на Чернігівщині, служба в армії в Австрії, робота на Львівщині, заслання у таборах, поїздки по різних країнах світу та ін.) тому на його прикладі можна формувати просторову компетентність, розвивати навички роботи з картою.

Також на прикладі постаті Левка Григоровича можна формувати аксіологічну компетентність, яка є здатністю розуміти, аналізувати та давати оцінку історичними подіям та діячам. Якраз аналізуючи основні аспекти життєвого шляху та діяльності дисидента учні самостійно дають оцінку його діям, висловлюють свої думки та судження.

Важливою компетентністю в наш час є громадянська, що є поєднанням умінь, навичок особистості, що дають їй можливість активно втілювати в життя власні задуми та ідеї, плідно працювати, реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Під час вивчення на

уроках історії України в школярів можна формувати громадянську компетентність, зокрема на прикладі інформації про діяльність українських дисидентів, серед них й Левка Лук'яненка, що незважаючи на переслідування, арешти й репресії активно боролися проти радянської системи.

Сформована ще зі шкільної парти історична компетентність є не лише запорукою успішного вивчення історії, але й важливою складовою самореалізації учнів в дорослому житті, адже вона є універсальним поєднанням умінь, знань та навичок, ціннісних орієнтирів, які дозволяють легко та успішно знайти вихід з нестандартних ситуацій.

Виховна робота є важливою складовою навчально-виховного процесу спрямована на забезпечення гармонійного цілісного розвитку школярів. Залучення учнів до виховної роботи дасть їм змогу розвивати навички роботи в колективі, формуватиме в них нові вміння.

Виховні години, різноманітні бесіди, квести та екскурсії присвячені пам'яті Левка Григоровича Лук'яненка стануть для учнів невичерпним джерелом натхнення та мотивації ніколи не здаватися й попри труднощі йти до своєї мети, адже життєвий шлях та активна діяльність “патріарха дисидентів” є яскравим прикладом незламності духу та жаги до боротьби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативно-правові документи

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.03.2024).

2. Державний стандарт базової середньої освіти затверджений постановою Кабінету Міністрів України №898 від 30.09.2020 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 13.03.2024).

3. Закон України “Про освіту”: затверджений указом Президента України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 13.03.2024).

4. Закон України “Про повну загальну середню освіту” затверджений указом Президента України № 463-IX від 16.01.2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. №31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 14.03.2024).

5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України затверджена наказом Міністерства освіти і науки України № 527 від 06.06.2022 р. 24 с. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86595/ (дата звернення: 14.03.2024).

6. Лист Міністерства освіти і науки України “Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році” №1/12702-23 від 24.08.2023 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89848/м (дата звернення: 04.04.2024).

7. Навчальна програма з історії України та всесвітньої історії для 6-11-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом

Міністерства освіти і науки № 698 від 03.08.2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 18.03.2024).

8. Навчальна програма з історії: Україна і світ (інтегрований курс) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена наказом Міністерства освіти і науки № 698 від 03.08.2022 р.

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/Istoriya-Ukrayina.i.svit-Intehrovanyu.kurs.30.09.2022.pdf> (дата звернення: 17.03.2024).

9. Указ Президента України №533/2016 від 01.12.2016 р. “Про відзначення державними нагородами України з нагоди 25-ї річниці підтвердження всеукраїнським референдумом Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 року”. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5332016-20818>(дата звернення: 17.02.2024).

II. Опубліковані джерела

10. Гунчак Т., Сольчаник Р. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. Том III. Нью-Йорк : Сучасність, 1983. 381 с.

11. Зупиніть кривосуддя! Справа Левка Лук'яненка. упоряд. довід. і передм. Садовський С. *Зошити українського самвидаву*. Випуск III. Нью-Йорк : Сучасність, 1980. 264 с.

12. Лук'яненко Л. Г. Внесок АДГУ в проблему визнання Голодомору за геноцид української нації. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2008. №18. С. 45-50.

13. Лук'яненко Л. Г. До історії Української Гельсинської спілки. К. : Фенікс, 2010. 320 с.

14. Лук'яненко Л. Г. З часів неволі. Книга п'ята : Одержимі. Київ : Тамподек ХХІ, 2012. 448 с.
15. Лук'яненко Л. Г. Маршал Жуков і українці у Другій світовій війні. Львів : Логос, 2000. 39 с.
16. Лук'яненко Л. Г. Національна ідея та національна воля. Київ, 2006. 288 с.
17. Лук'яненко Л. Г. Не дам загинуть Україні! Київ : "Софія", 1994. 510 с.
18. Лук'яненко Л. Г. Необхідно, щоб кінофільми про голодомор показували не серед ночі, а коли люди можуть їх дивитися. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/952918.html> (дата звернення: 20.12.2023).
19. Лук'яненко Л. Г. Сповідь у камері смертника. Київ : ВД "ЕКМО", 2008. 136 с.
20. Лук'яненко Л. Г. Тринадцятитомник "Шлях до відродження". URL: <http://knpu.gov.ua/content/тринадцятитомник-«шлях-до-відродження»> (дата звернення: 15.02.2024).
21. Лук'яненко Л. Г. Що далі? Лондон : Українська Центральна Інформаційна Служба (УЦІС), 1989. 48 с.
22. Лук'яненко Л. Г. Жуков і українці в Другій світовій війні (відповідь генералові Іщенку). 6-те вид. Тернопіль : Джура, 2002. 39 с.
23. Лук'яненко Л. Г. Народження нової ери. Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2008. 196 с.
24. Перепічка М. Б. Гра "Впізнай історичну постать. Українські дисиденти". URL: <https://learningapps.org/display?v=pnx7jxvnn24> (дата звернення: 20.03.2024).
25. Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Документи і матеріали. К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 394 с.

III. Монографії та статті

26. 9 лютого - історична дата? URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/02/9/2981835/> (дата звернення: 12.02.2024).
27. Артимишин П. Батько української незалежності. Левко Лук'яненко. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/photo/batko-ukrayinskoji-nezalezhnosti-levko-lukianenko/> (дата звернення: 22.12.2023).
28. Барнінець О. В. Методика організації та проведення ігор на уроках історії. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2011. 7 с.
29. Вегеш М. Левко Лук'яненко і Карпатська Україна. *Світ історії*. 2007. С. 322-323.
30. Ведмідь Л. Програмні положення Української робітничо-селянської спілки: історичний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2004. № 6. С. 71-77.
31. Венцева Н.О. Вивчення історичних постатей на уроках історії України в 7 класі. Харків : Основа, 2010. 127 с.
32. Він тягнув Україну до світла. URL: <https://nova.te.ua/statti/vin-tyagnuv-ukrayinu-do-svitla/> (дата звернення: 15.02.2024).
33. Вітюк М. В. Використання методу проектів на уроках історії. "ЛОГОΣ". *Мистецтво наукової думки*. 2019. № 3. С. 54-55
34. Власов В. С. Прийоми формування хронологічного складника історичної предметної компетентності учнів основної школи. *Вісник ЗНУ*. 2016. № 2. С. 127-128.
35. Гевко І. В. Використання інтерактивних технологій в освіті. *Наукові записки*. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. № 139. С. 53-60.
36. Горобченко Н. В. Тараба І. О. Використання кейс-методу в умовах Нової української школи. *Імідж сучасного педагога*. 2022. №1 (202). С.83-86.

37. Гриневич В., Гриневич Л., Якимович Б. Радянські військові мобілізації в Україні. Історія українського війська (1917-1995). Львів: Світ, 1996. С. 370-395.

38. Губаш М. Левко Лук'яненко: “Ми не сироти у Бога!” URL: <https://bukinfo.com.ua/show/news?lid=87324> (дата звернення: 13.02.2024).

39. Двоєглазова Н. Легендарний дисидент Левко Лук'яненко завершив політичну кар'єру. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/legendarniy-disident-levko-luk-yanenko-zavershiv-politichnu-kar-yeru-120560_.html (дата звернення: 13.02.2024).

40. Дудар О. В. Квест на історико-патріотичну тематику. *Заступник директора школи*. 2015. № 4. С. 49-58.

41. Дяченко-Богун М. М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник педагогічної майстерності*. 2014. № 14. С. 74-76

42. Івашнюва С.В. Використання соціальних сервісів та соціальних мереж в освіті. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2012. № 2. С. 15-17

43. Іщенко В. Народжені в один день: Левко Лук'яненко й Україна. URL: <https://surma.com.ua/975-narodzheni-v-odyn-den-levko-lukianenko-i-ukraina.html> (дата звернення: 15.02.2024).

44. Карасик С. Овсієнко В. Лук'яненко Левко Григорович. URL: <https://museum.khpg.org/1113915328> (дата звернення: 22.12.2023).

45. Карбованець О., Куруц Н., Голуб Н., Майорош А. Метод проєктив-сучасна педагогічна технологія навчання освітніх закладів різних рівнів, *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2008. № 15. С. 80-83.

46. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. Київ : Либідь, 1995. 224 с.

47. Кисілевська Н. Великдень у Тюрмі на Лонцького. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2436969-velikden-u-turmi-na-lonckogo.html> (дата звернення: 11.04.2024).

48. Кіпіані В. Т. Дисиденти: Чути правду. Харків : Віват, 2021. 352 с.
49. Клочко Р. В. Невидима битва. Як дисиденти боролися за незалежність України. Київ : Віхола, 2023. 288 с.
50. Коцур В. Українська гелісінська спілка як складова молодіжного руху в Україні наприкінці 80-х років ХХ ст. *Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*. 2014. № 34. С. 262-264
51. Краще загалом не писати, ніж писати неправду всупереч своєму сумлінню. URL: <http://libkor.com.ua/news/5818-krashe-zagalom-ne-pisati-nizh-pisati-nepravdu-vsuperech-svoemu-sumlinnyu-rubrika-cei-den-v-istoriyi> (дата звернення: 21.12.2023).
52. Кривдіна І. Б., Чістякова, І. М., Л. Лукьяненко про роль інтелігенції в українському суспільно-політичному житті у різні історичні епохи. *Інтелігенція і влада*. 2015. № 33. С. 238-248.
53. Кузьменко Ю. В. Серпневий путч 1991 р. та його вплив на партійно-радянську номенклатуру УРСР. *Український історичний журнал*. 2011. №4. С. 41-54.
54. Кульчицький С. За лаштунками Акту проголошення незалежності України Верховною Радою УРСР. *Світогляд*. 2018. № 3. С. 7-15.
55. Лавренюк С. Декларація про державний суверенітет – предтеча незалежності України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/372243> (дата звернення: 29.01.2024).
56. Лазун О. Перейменування Рокосовського на проспект Левка Лук'яненка. Чому це важливо для Чернігова. URL: <https://glavcom.ua/country/society/perejmenuvannja-rokosovskoho-na-prospekt-levka-lukjanenka-i-chomu-tse-vazhливо-dlja-chernihova--864026.html> (дата звернення: 18.02.2024).

57. Левко Лук'яненко засновник Української республіканської партії. URL: <https://www.urp1990.com.ua/копія-здоровий-анатолій-член-цр-урп> (дата звернення: 12.02.2024).

58. Левко Лук'яненко – вічний революціонер, “батько незалежності”. URL: <https://cbsbook.com.ua/vidznachamo/2033-levko-lukyankenko-vchniy-revolyuconer-batko-nezalezhnost.html> (дата звернення: 12.02.2024).

59. Левко Лук'яненко виступив за ліквідацію компартії та Партії регіонів. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1623991-levko_lukyankenko_vistupiv_za_likvidatsiyu_kompartiii_i_partiii_reghoniv_1912276.html (дата звернення: 13.02.2024).

60. Левко Лук'яненко: політв'язень і “батько незалежності”. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38587235> (дата звернення: 22.12.2023).

61. Лелик С. Україна, демократія і любов. Надія Лук'яненко про чоловіка, Франківськ і штаб у власній квартирі. URL: <https://report.if.ua/statti/ukrayina-demokratiya-i-lyubov-nadiya-lukyankenko-pro-cholovika-frankivsk-i-shtab-u-vlasnij-kvartyri-foto/> (дата звернення: 05.02.2024).

62. Лук'яненко Левко Григорович. URL: <http://www.ukrgeroes.com.ua/LukyankenkoLG.html> (дата звернення: 13.02.2024).

63. Лук'яненко Н. Згадаймо про нескореного Левка Лук'яненка. URL: https://glavcom.ua/columns/nadiya_lukyankenko/zгадаймо-про-neskorenogo-levka-lukyankenka-691335.html (дата звернення: 14.02.2024).

64. Методика проведення усного журналу. URL: <https://helpiks.org/2-46533.html> (дата звернення: 08.04.2024).

65. Музей Левка Лук'яненка у Чернігові. URL: <http://www.che.cn.ua/index.php/culture/item/6314-muzei-levka-lukianenka-u-chernihovi> (дата звернення: 11.04.2024).

66. Не врятували: вішов з життя відомий політичний діяч та Герой України. URL: <http://patrioty.org.ua/society/ne-vriatuvaly-pishov-z-zhyttia-vidomyi->

politychnyi-diiach-ta-heroi-ukrainy-237850.html?fb_comment_id=1860861353934135_1860924307261173 (дата звернення: 17.02.2024).

67. Огородник С., Титикало Р. Смертник Лук'яненко: “Я дав обітницю небу – здобути Україні волю”. URL: <https://www.chesno.org/t/97/smertnyk-lukjanenko.html> (дата звернення: 20.01.2024).

68. Петренко Л. Форми виховної роботи в школі. URL: <https://www.calameo.com/read/004913588f006daf60775> (дата звернення: 07.04.2024).

69. Пиріг В. Левко Лук'яненко помер під час лікування від наслідків інсульту. URL: https://demozaxid.luxnet.ua/levko_lukyankenko_pomer_pid_chas_likuvannya_vid_naslidkiv_insultu_n1460974 (дата звернення: 17.02.2024)

70. Пишко О. Л. Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства. *Народна освіта*. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257 (дата звернення: 17.03.2024).

71. Позняк-Хоменко Н. Із когорти Праведників: Левко Лук'яненко. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/statti/iz-kogorty-pravednykiv-levko-lukyankenko> (дата звернення: 05.02.2024).

72. Пометун О. І. Предметна компетентність учнів у процесі навчання історії. Практичний довідник учителя історії. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання*. 2015. №2. С. 56-58.

73. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. №23. С. 18-20.

74. Потапенко Р., Тарапон О. Методика роботи з умовно-графічною наочністю на уроках історії. *Society document communication*. 2022. № 16. С. 151-164.

75. Про Національну асоціацію дослідників Голодомору - геноциду українців. URL: <https://genocide.in.ua/istoriia-asociaciyi> (дата звернення: 12.02.2024)

76. Розвиваємо критичне мислення: найкращі методики для школярів. URL: <https://buki.com.ua/news/krytychne-myslennya-uchniv/> (дата звернення: 17.03.2024).

77. Самченко В. Левко Лук'яненко: трохи особистого про “батька” Незалежності України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3770001-levko-lukanenko-trohi-osobistogo-pro-batka-nezaleznosti-ukraini.html> (дата звернення: 20.01.2024).

78. Секо Я. Вячеслав Чорновіл та Левко Лук'яненко: дискусія щодо розвитку Української гельсінської спілки. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/dopovidi/konferenciya-ugs/vyacheslav-chornovil-ta-levko-lukyankenko-dyskusiya-shchodo-rozvytku-ukrayinskoyi-gelsinskoyi-spilky> (дата звернення: 29.01.2024).

79. Сирота М. В. Теоретичні аспекти методичної проблеми педагога. Формування національно-історичної свідомості та виховання патріотизму під час освітнього процесу з історії. *Шкільне життя*. 2020. URL: <https://www.schoollife.org.ua/281-2020/> (дата звернення: 20.03.2024).

80. Смертник і “волхв”: спогади про Левка Лук'яненка. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44782778> (дата звернення: 05.01.2024).

81. Согор Я. Онлайн інструменти на уроках історії. URL: https://znayshov.com/News/Details/onlain-instrumenty_na_urokakh_istorii#google_vignette (дата звернення: 20.03.2024).

82. Судакова Н. Левко Лук'яненко. Вічний революціонер. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/07/7/7177986/> (дата звернення: 21.12.2023).

83. Тесленко Л. Левко Григорович Лук'яненко – справжній Герой України. URL: <https://msmb.org.ua/levko-grigorovich-lukyanyenko-spravzhnij-geroj-ukraini/> (дата звернення: 05.01.2024).

84. Троян І. План виховної роботи в школі – необхідність чи пережиток минулого: думки та пропозиції освітян. URL: <https://nus.org.ua/articles/plan-vyhovnoyi-roboty-v-shkoli-neobhidnist-chy-perezhytok-mynulogo-dumky-ta-propozytsiyi-osvityan/> (дата звернення: 06.04.2024).

85. У Києві прощаються з Левком Лук'яненком. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44776370> (дата звернення: 17.02.2024).

86. Чепурний В. Надія Никонівна Лук'яненко. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2020/11/12/158448/> (дата звернення: 22.12.2024).

87. Чістякова І. М., Кривдіна Б. І. Еволюція світогляду Л. Г. Лук'яненка. *Інтелекція і влада*. 2014. № 31 С. 319-331.

88. Шило Т. О. Розвиток навичок критичного мислення учнів під час роботи з джерелами на уроках історії. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4. С. 263-270.

89. Шляхтін А. Помер Левко Лук'яненко: біографія справжнього батька Незалежності України. URL: https://24tv.ua/pomer_levko_lukyanyenko_chomu_tsogo_diyacha_nazivayut_batkom_nezalezhnosti_ukrayini_n995640 (дата звернення: 07.02.2024).

90. Щокін Г.В. Левко Лук'яненко – Герой України! URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=28> (дата звернення: 07.02.2024).

91. Bahry R. Echoes of Glasnost in Soviet Ukraine. North York, 1989. 236 с.

92. In memoriam. Левко Лук'яненко. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2018/07/7/152680/> (дата звернення: 10.01.2024).

IV. Матеріали конференцій та наукових семінарів

93. Денисюк В. В. Левко Лук'яненко – Сумління України. *Матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару. Правова політика України: історія та сучасність (Житомир, 6 жовтня 2023 р.)*. Житомир. 2023. С.126-128.

94. Кравець Н. М., Гречановська О. В. Ігрові технології навчання як одна з інноваційних форм навчально-виховного процесу. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ (Вінниця, 22-24 березня 2017 р.)*. Вінниця : Diss. ВНТУ. 2017. 5 с.

95. Мороз П. В. Історична предметна компетентність учнів старшої школи: визначення та складники. Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання в освіті: теоретичний і практичний аспекти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 4 листопада 2019р.)*. Київ : Педагогічна думка. 2019. С. 211-214.

96. Парахотіна Ю. Меморандуми Української Гельсінської спілки як джерело вивчення правозахисного руху в Україні. *Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції “Сталий розвиток промисловості та суспільства”*. Том 2. (Кривий Ріг, 27 травня 2015 р.). Кривий Ріг. 2015. С.72-73.

97. Рожкова Л. І. До питання про люстрацію влади: європейський досвід, критерії застосування в Україні, можливі ризики. Актуальні питання вітчизняної юридичної науки. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Суми, 11-12 квітня 2014 р.)* Суми. 2014. С.55-58.

98. Терехова А. Ю. Еволюція правничої думки України. *Матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару. Правова політика України: історія та сучасність (Житомир, 6 жовтня 2023 р.)*. Житомир. 2023. С. 213-216.

99. Ячменіхін К., Братиця Є. Постаць Левка Лук'яненка, в суспільному дискурсі. *Матеріали науково-практичної конференції “Восьмі Фльорівські читання” (Чернігів, 17 листопада 2023 р.)*. Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка. 2023 С. 198-204.

V. Підручники та посібники

100. Бібік Н. М. Нова українська школа: poradnik для вчителя К. : ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2017. 206 с.

101. Власов В. С. Кульчицький С. В. “Історія України (рівень стандарту)” підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2019. 257 с.

102. Горохівський П. І. Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі: Курс лекцій: Навчальний посібник для магістрантів денної та заочної форми навчання. Умань : ПП Жовтий, 2012. 256 с.

103. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.

104. Малієнко Ю. Б. Формування інформаційної компетентності дев'ятикласників на уроках історії. України Історія України. Всесвітня історія. Правознавство: методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 навчальному році. Київ : УОВЦ “Оріон”, 2017. С. 96-98.

105. Пометун О. І., Гупан Н. М. Практичні заняття з історії в основній школі: методичний посібник. К. : ТОВ “КОНВІ ПРІНТ”, 2018. 160 с.

106. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. К. : ТОВ “КОНВІ ПРІНТ”, 2018. 208 с.

107. Пометун О. І., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. К. : Генеза, 2006. 328 с.

108. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2002. 530 с.

109. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків : Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Дипломатичний костюм Левка Лук'яненка
(зберігається в зібранні Національного музею історії України)

Джерело: Роковини смерті Левка Лук'яненка

<https://old.nmiu.org/tsoho-dnia/2443-rokovyny-smerti-levka-lukianenka> (дата звернення: 13.02.2024)

Левко Григорович Лук'яненко

Джерело: Левко Григорович Лук'яненко

https://uk.wikipedia.org/wiki/Лук%27яненко_Левко_Григорович (дата звернення:
13.03.2024)

Левко Лук'яненко 24 серпня 1991 року після проголошення Акта про державну незалежність України

Джерело: 1928 - народився дисидент Левко Лук'яненко

<https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/serpen/24/1928-narodyvsya-dysyident-levko-lukyanyenko> (дата звернення: 28.01.2024)

**Спільне фото Левка Лук'яненка з ветераном російсько-української війни
Олексієм Петровим**

Джерело: Левко Лук'яненко. “Яскравий символ епохи”

<https://msmb.org.ua/biblioressursi/bibliografiya/aktualnyi-temi/levko-lukyanyenko-yaskraviy-simvol-epohi-1/> (дата звернення: 14.02.2024)

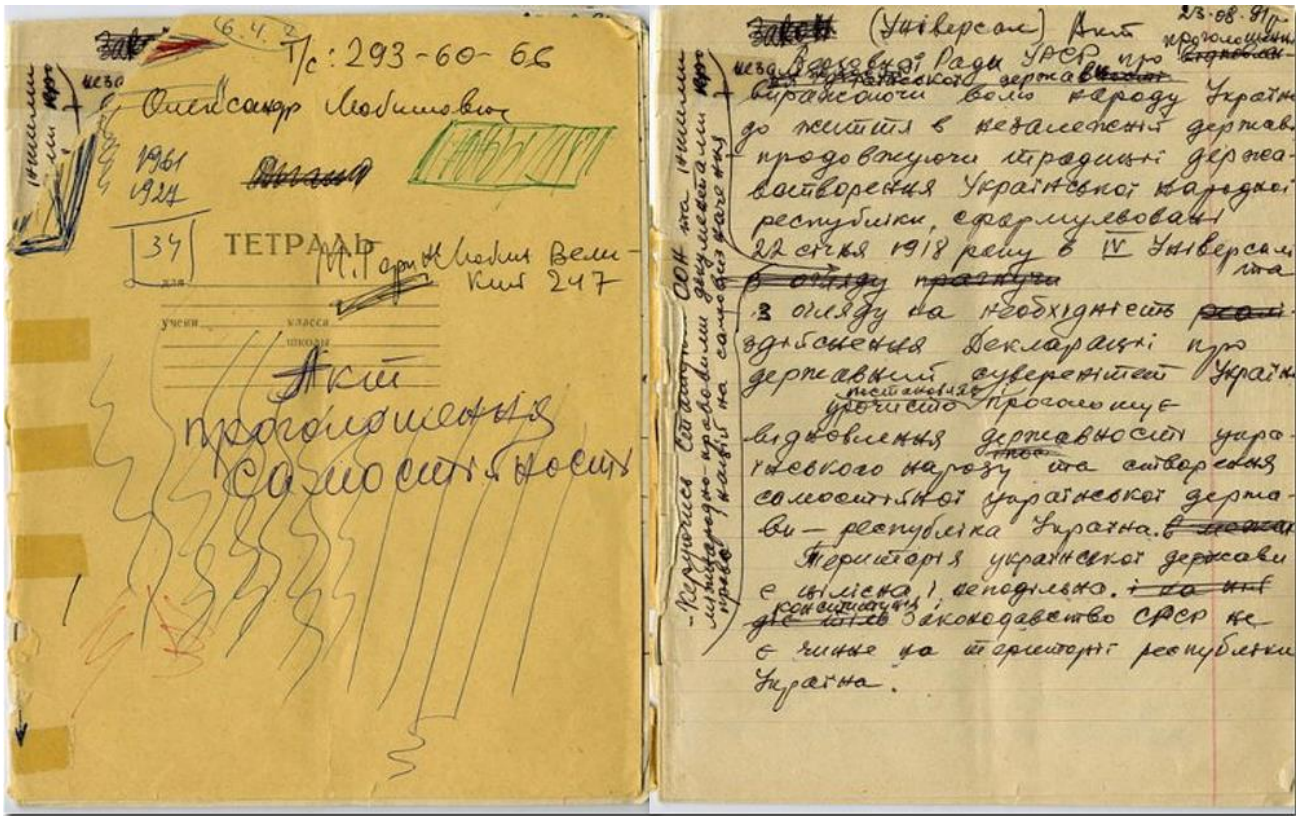
Таблиця

Життєвий шлях та діяльність Левка Лук'яненка: основні факти

Левко Лук'яненко	
Родина. Дитячі роки та юність	
Освіта	
Здійснив (діяльність)	
Створив (один із засновників)	
Відстоював (боровся за)	
Уславився	
Оцінка особистого ставлення до історичного діяча	

Джерело: Власна розробка авторки дипломної роботи

Чернетка Акту проголошення Незалежності України 24 серпня 1991 року

Джерело: Незалежність України і ЗСУ народились одночасно

<https://armyinform.com.ua/2022/08/24/nezalezhnist-ukrayiny-i-zsu-narodylys-odnochasno/> (дата звернення: 05.02.2024)

Члени Івано-Франківської організації УГС

У центрі Дмитро Павличко, справа від нього Петро Марусик. Зліва – Надія Стасів (друга дружина Лук'яненка), Діана Бідошко, Ганна Гоголь та ін. 1989 р.

Джерело: Україна, демократія і любов. Надія Лук'яненко про чоловіка, Франківськ і штаб у власній квартирі

<https://report.if.ua/statti/ukrayina-demokratiya-i-lyubov-nadiya-lukyanyenko-pro-cholovika-frankivsk-i-shtab-u-vlasnij-kvartyri-foto/> (дата звернення: 20.01.2024)

Фігурка Левка Григоровича Лук'яненка

Джерело: Автор: Богдан Савлюк (Savliuk Art)

Фото кримінальної справи Левка Лук'яненка

...ного йому майна, на підставі ст. 64 КК УРСР до 15 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях, а по сукупності злочинів на підставі ст. 56 ч.1 КК УРСР виставити засудженому до смертної кари - розстрілу з конфіскацією майна.

КАНДИБУ Івана Опексидовича на підставі ст. 56 ч.1 КК УРСР на 15 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях, з конфіскацією майна, на підставі ст. 64 КК УРСР до 12 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях, а по сукупності злочинів на підставі ст. 56 ч.1 КК УРСР засудити до 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Коручись ст. ст. 324, 329, 335 КПК Української РСР, Судова коллегія Львівського обласного суду

П Р И Г О В О Р И Л А :

ЛУК'ЯНЕНКО Лева Григоровича на підставі ст. 56 ч.1 КК УРСР до смертної кари - розстрілу, з конфіскацією майна.

У Х В А Л И Л А :

Стягнути з засуджених ЛІВОВИЧА О.С., БОРОВНИЦЬКОГО П.В. та ВІРГУНА С.М. на користь в'язницької бібліотеки № 3 Левинського району по 100 /сто/ крб. з кожного, з засуджених КАЩИННИ І.О. та КІПІША І.З. на користь в'язницької бібліотеки Шевченківського району по 100/ сто крб. з кожного, з майна засудженого ЛУК'ЯНЕНКО Л.Г. на користь в'язницької бібліотеки Залізничного району 100 /сто/ крб.

Головувачи - Рудик
Народні засід. - Либарець, Гершуненко
з оригіналом згідно:

ГОЛОВА
Львівського облсуду

/С.РУДИК/

Джерело: Вирок Левка Лук'яненка: Фотографії кримінальної справи

<https://was.media/microformats/virok-levka-luk-janenka/> (дата звернення:

05.01.2024)

План-конспект з предмета “Історія Україна”

Урок 22

Дата 16. 04. 2024 р.

11 клас

Тема: *Громадсько-культурна діяльність Левка Лук'яненка*

Мета:

навчальна:

- ознайомити учнів з особливостями життєвого шляху Левка Лук'яненка;*/інформаційно-логічна, хронологічна, просторова*
- проаналізувати основні віхи громадсько-культурної діяльності Левка Григоровича Лук'яненка;*/інформаційно-логічна, хронологічна, просторова, аксіологічна*
- охарактеризувати внесок Левка Григоровича в українську історію.*/інформаційно-логічна, хронологічна, просторова, аксіологічна*

розвивальна:

- розвинути вміння учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі усних та письмових відповідей, зокрема гри “Кроссенс” по темі “Громадсько-культурна діяльність Левка Лук'яненка”), зокрема, формувати тези і висновки, логічно структурувати текст;*/логічна, хронологічна, просторова, аксіологічна*
- формувати критичне мислення (під час виконання завдань (аналіз документів), усних та письмових відповідей у процесі уроку); */логічна*
- продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою (на основі роботи з картою “Опозиційний рух 1950-1960-их років”);*/просторова, хронологічна*
- розвивати вміння аналізувати історичні документи (подані у формі спогадів та фрагментів автобіографічних книг) (на основі аналізу фрагментів книг Левка Лук'яненка “Сповідь у камері смертників”, “Не дам згинуть Україні!”, його інтерв'ю та спогадів Володимира Шовкошитного);*/логічна, хронологічна, аксіологічна, просторова*
- розвивати хронологічну компетентність (на основі опрацювання дат у контексті вивчення теми уроку та виконання завдань на знання хронології, повторення раніше засвоєних дат);*/хронологічна*
- розвивати навички роботи з поняттями (засвоєння понять, які потрібно знати відповідно до теми уроку (гра “Асоціативне гроно”) та володіння термінами з попередньо вивчених тем);*/логічна*
- формувати вміння визначати вплив історичних подій на життя людей (на основі інформації про життя та діяльність Левка Григоровича, яке тісно переплітається із подіями ХХ – ХХІ століття в українській історії (репресії, війна, активна дисидентська діяльність, проголошення незалежності й розбудова України);*/логічна, аксіологічна, хронологічна, просторова*

- розвивати вміння характеризувати історичні постаті (на основі аналізу опрацьованої інформації про громадсько-культурну діяльність Левка Григоровича Лук'яненка);/логічна, аксіологічна, хронологічна, просторова
- розвивати творчу компетентність (під час виконання творчого завдання – створення сторінки Левка Лук'яненка в одній із соціальних мереж Facebook/Instagram);/творча, логічна, хронологічна, просторова, аксіологічна
- розвивати математичну компетентність (під час гри “Хронологічні задачі”)/математична, хронологічна

виховна:

- виховати почуття гордості за право приналежності до українського народу та його історії (на прикладі аналізу діяльності Левка Лук'яненка – “дисидентського патріарха” та “батька незалежності”);/національно-патріотична, громадянська
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань (під час гри “Ейдос-конспект”, групового обговорення складних чи незрозумілих запитань);/комунікативна, логічна
- формувати в учнів позитивне ставлення до навчально-пізнавальної роботи (на основі цікавої та пізнавальної роботи на уроці по темі “Громадсько-культурна діяльність Левка Лук'яненка”)/логічна
- розвивати мовленнєву компетентність шляхом усних відповідей, міркувань (під час гри “Мозковий штурм”, а також “Асоціативне гроно”, усних відповідей);/мовленнєва
- формувати вміння працювати в колективі (співпраця у колективі під час виконання завдань, зокрема гри “Кроссенс”)/комунікативна
- виховати в учнів почуття поваги до борців за незалежність України);/громадянська, особиста
- формувати толерантне ставлення до думок то дій інших людей (на основі розповіді, що кожна людина має право думати та робити те, що вважає за потрібне (звісно при цьому не порушуючи права інших людей), а не залежати від думки когось (на основі інформацію про діяльність Левка Лук'яненка й його соратників, які боролися за українську державу, незважаючи на репресії з боку влади);/аксіологічна, особиста
- виховати особисті якості свідомого громадянина (на прикладі біографії Левка Лук'яненка)/громадянська, особиста

Тип уроку: практичне заняття

Обладнання: атлас “Історія України” 11 клас, фотографії, книги Левка Лук'яненка “Сповідь у камері смертників”, “Не дам згинуть Україні!”, статті та спогади Левка Лук'яненка та Володимира Шовкошитного.

Основні дати:

- ✚ 24.08.1928 р. – день народження Левка Григоровича Лук'яненка;
- ✚ 1959 р. – створення Українську робітничо-селянську спілку (УРСС);
- ✚ 1961 р. – 1976 р. – перший арешт та заслання Левка Лук'яненка;
- ✚ 9.11.1976 р. – створення Української гельсінської спілки (УГС);
- ✚ 1977 р. - 1989 р. – другий арешт та заслання Левка Лук'яненка;

✚ 24.08.1991 р. – проголошення Акту незалежності України;

✚ 01.12.1991р. – перші президентські вибори в Україні;

✚ 07.07.2018 р. – помер Левко Григорович Лук'яненко.

Основні терміни: дисидент, депутат, опозиційний рух, незалежність, правозахисник, УРСС, УГС.

Основні історичні постаті: Левко Лук'яненко, Володимир Шовкошитний.

<i>Доза часу</i>	<i>Етап уроку</i>	<i>Навчально-виховна діяльність вчителя</i>	<i>Навчально-виховна діяльність учня</i>	<i>Примітки</i>
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів 		<i>мовленнєва комунікативна</i>
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		<p>Письмова відповідь Масовість дисидентського руху – міф чи реальність? (<i>Паньків</i>)</p> <p>Усна відповідь</p> <ol style="list-style-type: none"> Охарактеризуйте основні причини зародження дисидентського руху? (<i>Дуб</i>) Порівняйте діяльність дисидентів та дисидентських організацій у республіках СРСР (<i>Гоян</i>) <p>Дошка</p> <p>Вправа. Хронологічні задачі</p> <ul style="list-style-type: none"> В якому році створено УРСС, якщо відомо, що з часу створення пройшло 65 років? (<i>Струтинець</i>) 2024 р. – 65 р. = ...р. В якому році Групу “Об’єднання” або “УПА-Північ”, якщо відомо, що рік її створення 	<p><i>логічна хронологічна просторова</i></p> <p><i>логічна хронологічна логічна інформаційна</i></p> <p><i>логічна хронологічна математична</i></p> <p><i>логічна</i></p>

			<p>та День Незалежності України розділяє 35 років? (Маньків) 1991 р. – 35 р. = ...р.</p> <p>Робота з картою Опозиційний рух 1950-1960-их років</p> <p>Покажіть на карті міста, в яких створені найвідоміші дисидентські організації 1950-1960-их років та охарактеризуйте діяльність 5 організацій (Мариневич)</p>	<p><i>хронологічна</i> <i>математична</i></p> <p><i>логічна</i> <i>хронологічна</i> <i>просторова</i></p>
3 хв	III. Мотиваційний етап	<p>Вправа. Ейдос-конспект*</p> <p>“Той, хто каже, що незалежність впала нам з неба, не знає, що ми діставали по 10 років тюрми і заслання”</p> <p><i>Левко Лук'яненко</i></p>	<p>Приклад відповіді учнів</p> 	<p><i>логічна</i> <i>інформаційна</i> <i>хронологічна</i> <i>аксіологічна</i></p>
2 хв	IV. Актуалізаційний етап	<p>Метод. Мозковий штурм</p> 	<p>Запитання:</p> <p>Яку епоху ми зараз вивчаємо? (Жирнова)</p> <p>Які характерні риси цієї епохи? (Хлабатий)</p>	<p><i>хронологічна</i></p> <p><i>логічна</i></p>
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>Групова робота</p> <p>Учні діляться на 2 групи</p> <p>I-ша група виконує завдання 1-5 (аналізують спогади та дають відповіді на поставлені питання)</p>	<p>Робота з документами (спогадами)</p> <p>Група I</p> <p>Завдання 1</p> <ol style="list-style-type: none"> Звідки родом Левко Лук'яненко? (Цан) Чому життя в Хрипівці було злиденним за часів радянської влади? (Басіста) 	<p><i>просторова</i> <i>логічна</i></p>

		<p>II – га група виконує завдання 6-10 (аналізують спогади та дають відповіді на поставлені питання)</p>	<p>3. Які примусові заходи застосовували влада та колгоспи до місцевого населення? <i>(Турчин)</i></p> <p>4. Які наслідки репресій відчували мешканці села? <i>(Бітківський)</i></p> <p>5. Як змінилася реакція місцевого населення на початок Другої світової війни? <i>(Луцюк)</i></p> <p>Спогади Левка Лук'яненка про дитинство</p> <p>“За радянської влади життя в нашій Хрипівці (Чернігівщина), звідки я родом, як і по всій Україні, було злиденним і тяжким. Люди голодували. Їх гнали на роботу в колгосп, майже не платили. Уявіть собі, що за рік роботи давали лише мішок зерна.</p> <p>Крім того, всі жили в страху через репресії. Прокидається село і дізнається: он уже Бондаренка нема. За два кілометри від села - районний центр Городня, там була тюрма. Людей брали вночі, а за два тижні в'язнів вели під лісом розстрілювати - там і закопували.</p> <p>Селяни проклинали більшовицьку владу. Тому, коли почалася війна, багато хто зрадив: думали, німці проженуть комуністів.”</p> <p>Уривок з статті про Левка Лук'яненка “У рабів нюх на зиск, а ми захищаємо свою державу”</p> <p>Завдання 2</p> <p>Запитання</p> <p>1. За яких обставин Левко Лук'яненко потрапив до армії? <i>(Штанько)</i></p> <p>2. В яких містах та країнах Левко Григорович проходив військову службу? <i>(Дуб)</i></p> <p>3. Які обставини спонукали Левка Лук'яненка до демобілізації та його рішення боротися за самостійну Україну? <i>(Перегінчук)</i></p>	<p><i>логічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>логічна</i> <i>хронологічна</i></p> <p><i>інформаційна</i> <i>просторова</i> <i>хронологічна</i></p> <p><i>логічна</i> <i>хронологічна</i></p> <p><i>просторова</i> <i>хронологічна</i> <i>логічна</i> <i>аксіологічна</i></p>
--	--	--	---	--

			<p><i>Спогади Левка Лук'яненка про службу в армії</i></p> <p>“Якось у школу прийшов комісар і, тицьнувши пальцем, вказав: ти, ти і ти ідіть на підготовку у военкомат. Нас два тижні вчили військової справи. А потім наказали прийти з речами.</p> <p>Я заперечив: Я ж іще неповнолітній, 1928 року народження, а не 1927-го. Весь клас може підтвердити.</p> <p>Ні. Неси документи. Але районний ЗАГС був ущент розбитий, документи розгубилися. Свідчення людей не приймалися...</p> <p>...Спочатку в Чернігів, Новгород-Волинський, потім у Київ, звідти - на фронт. Але на передовій був недовго. Обійшлося. Після перемоги направили в Австрію, де служив мотористом-механіком, потім автомеханіком.</p> <p>Потрапив у Закавказзя (Джувльфа, Нахичевань). Демобілізуватися вдалося аж у 1953 році. Мене тричі викликало командування, вмовляли залишитися служити. Але я тоді вже мав вищу ідею - боротьбу за самостійну Україну”.</p> <p><i>Уривок з статті про Левка Лук'яненка “У рабів нюх на зиск, а ми захищаємо свою державу”</i></p> <p><i>Завдання 3</i></p> <p><i>Запитання</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Хто такий Северин Наливайко? (<i>Вацак</i>) 2. Як вплинула діяльність Северина Наливайка на Левка Лук'яненка? (<i>Козарук</i>) 3. Які події або факти спонукали Левка Лук'яненка до рішення дати обітницю здобути незалежність для України? (<i>Приймак</i>) 	<p><i>інформаційна хронологічна просторова</i></p> <p><i>логічна хронологічна логічна логічна аксіологічна</i></p>
--	--	--	---	--

			<p>Спогади Левка Лук'яненка про мотивацію до боротьби</p> <p>“Я дав обітницю небу – здобути Україні волю. З'явилася відтоді, як дізнався про нашого національного героя Северина Наливайка. І надалі думка, що Україна гідна бути незалежною державою, вже не полишала, а збагачувалася, розширювалася, укріплювалася. У 20 років я дав обітницю небу - здобути Україні волю”.</p> <p>Уривок з статті “Левко Лук'яненко: “Я дав обітницю небу – здобути Україні волю” – 24 серпня День народження дисидента”</p> <p>Вправа. Асоціативне гроно Хто такі дисиденти? Які у Вас виникають асоціації, коли чуєте слово “дисидент”?</p> <p>Завдання 4</p> <p>Запитання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Хто брав участь у першій фундаторській зустрічі УРСС в Львові у 1960 році? (Гринів) 2. Яка була мета цієї зустрічі та що обговорювалося на ній? (Хлабатиї) <p>Спогади Левка Лук'яненка про створення УРСС</p> <p>“1960 р. у Львові І. Кандиба, С. Вірун, В. Луцьків, М. Ващук і я відбули першу фундаторську зустріч, обговорили програму УРСС і через її гострість вирішили її знищити і</p>	<p><i>інформаційна аксіологічна</i></p> <p><i>інформаційна логічна хронологічна просторова</i></p> <p><i>логічна хронологічна логічна</i></p> <p><i>інформаційна хронологічна просторова</i></p>
--	--	--	---	--

			<p>доручили мені написати до наступної зустрічі... іншу програму, м'якшу.</p> <p>Я написав проект нової програми, що в слідчих матеріалах пройшла під назвою “нотатки”.</p> <p>Уривки з книги Левка Лук'яненка “Сповідь у камері смертників”</p> <p>Завдання 5</p> <p>Запитання</p> <p>1. Які були переживання Левка Григоровича під час очікування розстрілу та що він відчував, думаючи про можливий смертельний вистріл? <i>(Дрогомирецький)</i></p> <p>2. Як Левко Лук'яненко відреагував на пропозицію підписати документ про зречення поглядів? <i>(Олексин)</i></p> <p>3. Як Ви думаєте, що давало Левку Григоровичу сил у такий складний момент та мотивувало його продовжувати боротьбу? <i>(Кондрат)</i></p> <p>Спогади Володимира Шовкошитного про перебуття Левка Лук'яненка в камері смертників</p> <p>“Кожної ночі, біля четвертої години ранку, охоронці виводили його з камери. А він знав, що розстрілюють не під стінкою, а коли ведуть по коридору - в потилицю. І от він мені зізнався, що поки вели, з'явилася дивна думка: цікаво, чи встигну я відчути, що куля увійшла в потилицю, поки вона вийде через лоб.</p> <p>Тоді не розстріляли. Завели в камеру, а там лежав документ – текст зречення поглядів. Лишалось поставити підпис. Він узяв і в кутку написав: Україна буде самостійною”.</p>	<p><i>логічна</i> <i>аксіологічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>аксіологічна</i> <i>громадянська</i></p> <p><i>інформаційна</i> <i>хронологічна</i></p>
--	--	--	--	---

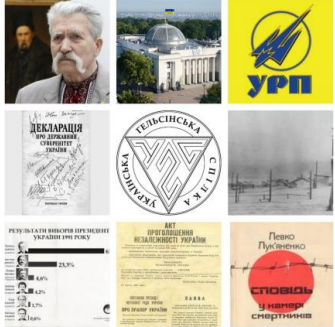
			<p align="center">Уривок з статті “Смертник і “волхв”: спогади про Левка Лук’яненка”</p> <p align="center">Група II</p> <p align="center">Завдання 6</p> <p>Запитання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Що стало причиною проведення голодівки протесту 10 грудня 1973 року? (<i>Білоока</i>) 2. Яку вимогу висунули учасники голодівки перед московською владою? (<i>Гоян</i>) 3. З якою метою був створений проект закону про умови утримання в’язнів? (<i>Струтинець</i>) <p align="center">Спогади про діяльність Левка Григоровича в засланні</p> <p>“...10 грудня 1973 року провели голодівку протесту проти порушення загальної декларації прав людини, поставили організовано вперше перед московською владою вимогу надати політв’язням окремий юридичний статус та вимагали перевести українців для подальшого відбування кари на Україну.</p> <p>1974 року Чусовський райнарсуд Пермської області засудив від українців мене, від литовців Є. Кудорку і від євреїв Д. Черноглаза до ув’язнення у закриту володимирську тюрму за організацію страйку в кучинській 3-й зоні</p> <p>...Ми розробили доволі докладний проект закону, що мав окремо від карних злочинців регулювати умови утримування в ув’язненні політичних в’язнів, і підписали разом з іншими (всього 72 чол.) та спрямували в день політв’язня СРСР 30.10.1974 р. до Комісії законодавчих передбачень Верховного Совіту СРСР”.</p>	<p align="center"><i>логічна хронологічна логічна логічна</i></p> <p align="center"><i>інформаційна хронологічна просторова</i></p>
--	--	--	---	---

			<p style="text-align: center;">Уривки з книги Левка Лук'яненка “Сповідь у камері смертників”</p> <p style="text-align: center;">Завдання 7</p> <p>Запитання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Що запропонував створити Микола Руденко у 1976 році, і яка була реакція Левка Лук'яненка на цю пропозицію? <i>(Паньків)</i> 2. Назвіть фундаторів Української Гельсінкської групи <i>(Зварич)</i> 3. Що символізує вислів “Бачачи, що йдуть сатани в пащу - просто в тюрму, вони все-таки йшли - справді взірцева смертність за справедливість і волю!”? <i>(Данилюк)</i> <p>Спогади Левка Лук'яненка про створення УГГ</p> <p>“У вересні 1976 р Микола Руденко запропонував створити Українську Гельсінкську групу. Я пристав на пропозицію, побачивши в ній сміливий і політично вельми прозорливий крок.</p> <p>Після початкової акції фундаторами групи захотіли стати й молоді люди М. Матусевич та М. Маринович, а також мої давні побратими Олекса Тихий та Іван Кандиба, таким чином, усього нас стало 10 осіб: Бердник, Григоренко, Кандиба, я, Матусевич, Маринович, Мешко, Руденко, Строката, Тихий.</p> <p>5 лютого 1977 року арештували Руденка і Тихого, у квітні - Матусевича і Мариновича. Мене дуже радувало, що знаходяться все нові й нові люди, готові вступити до групи і заповнити прогалини в її рядах.</p> <p>Бачачи, що йдуть сатані в пащу - просто в тюрму, вони все-таки йшли - справді взірцева жертвовність за справедливість і волю!”</p>	<p style="text-align: center;"><i>логічна хронологічна</i></p> <p style="text-align: center;"><i>логічна аксіологічна логічна аксіологічна</i></p> <p style="text-align: center;"><i>інформаційна хронологічна</i></p>
--	--	--	---	--

			<p style="text-align: center;">Уривок з книги Левка Лук'яненка “Сповідь у камері смертників”</p> <p style="text-align: center;">Завдання 8</p> <p>Запитання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чому вибори 1990 року названі першими більш-менш демократичними в історії радянської України? <i>(Молдавчук)</i> 2. Чому прагнення до державної самостійності в Західній Україні було апріорі позитивним для Левка Григоровича? <i>(Луц)</i> 3. Які спогади Левка Лук'яненка про попередні поїздки по Україні вплинули на його вибір місця для виборчої кампанії? <i>(Маньків)</i> <p style="text-align: center;">Спогади Левка Лук'яненка про епізоди виборчої кампанії 1990 р.</p> <p>“Вибори 1990 року - це перші в історії совітської України більш-менш демократичні вибори. Я вирішив добиватися депутатського мандату в Івано-Франківську.</p> <p>Чого не на східній Україні?</p> <p>Того, що населення Східної України більше забамбулене комуністичною проросійською пропагандою, аніж у Західній Україні.</p> <p>Прагнення до державної самостійності в Західній Україні було апріорі позитивним і, отже, моя націоналістична боротьба була сильним виграшним козирем. На Східній Україні моє чвертьсторичне ув'язнення за самостійшину сприймали інакше.</p> <p>Із попередніх поїздок по Україні я знав, т о одна і таж патріотична промова в Західній Україні викликала бурю оплесків і мене носили на руках,</p>	<p style="text-align: center;"><i>логічна хронологічна</i></p> <p style="text-align: center;"><i>логічна просторова</i></p> <p style="text-align: center;"><i>логічна аксіологічна</i></p> <p style="text-align: center;"><i>інформаційна хронологічна просторова</i></p>
--	--	--	--	---

			<p>а в Східній Україні викликала суперечливі емоції і протилежні запитання.</p> <p>У Західній Україні жили сотні людей, з якими я разом сидів у концтаборах і тюрмах за одну і ту ж справу - боротьбу супроти російської імперії, і я мав право розраховувати на їхню допомогу”.</p> <p style="text-align: center;"><i>Уривок з книги Л. Лук’яненка “Не дам згинуть Україні!”</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Завдання 9</i></p> <p><i>Запитання</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чому Левко Лук’яненко називає 24 серпня 1991 року “найщасливішим днем у своєму житті”? <i>(Жирнова)</i> 2. Яка історична місія була виконана Левко Григоровичем в цей день? <i>(Владика)</i> <p style="text-align: center;">Спогади Левка Лук’яненка про день проголошення Незалежності України</p> <p>“Це найщасливіший день у моєму житті. Після того можна було б уже помирати спокійно – бо виконав свою історичну місію.</p> <p>Але Господь Бог продовжив мою діяльність, він справді не тільки звів ті дві речі до купи: мій день народження і проголошення незалежності, народження незалежної України, а продовжив моє життя для того щоб я продовжив боротьбу за українську Україну. І я відчував його підтримку. Відчував, і тепер відчуваю”.</p> <p style="text-align: center;"><i>Уривок з статті “Левко Лук’яненко. Незалежність на день народження”</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Завдання 10</i></p> <p><i>Запитання</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>логічна хронологічна</i></p> <p style="text-align: center;"><i>аксіологічна логічна</i></p> <p style="text-align: center;"><i>інформаційна хронологічна</i></p>
--	--	--	---	---

			<p>1. Якою була головна мета Левка Лук'яненка під час його поїздок по областях? <i>(Мариневич)</i></p> <p>2. Що означає вираз “використав цей період на всю катушку” у контексті тексту? <i>(Марковецький)</i></p> <p>3. Чому Левко Лук'яненко закликав голосувати за незалежність України незалежно від вибору президента? <i>(Молдавчук)</i></p> <p style="text-align: center;">Спогади Левка Лук'яненка про передвиборчу кампанію 1991 року</p> <p>“По-перше, безплатне транспортування – і на літаку, і на поїзді. По-друге, кожний мав телекореспондента, який їздив, фотографував і відправляв у Київ. Це попадало на телевізію і всю Україну. Я використав цей період на всю катушку, щоб донести націоналістичну ідею. Об’їздив усі області. Майже кожен виступ закінчував словами “Ваша справа, за якого президента голосувати, але молю: проголосуйте за незалежність України”.</p> <p style="text-align: center;">Уривок з статті “Смертник ЛУК’ЯНЕНКО: “Я дав обітницю небу-здобути Україні волю”</p> <p style="text-align: center;">Вправа. Три факти</p> <p>Назвіть 3 відомі факти про діяльність Левка Лук'яненка в незалежній Україні (1991-2018 рр.).</p> <p>Приклад відповіді:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ 1992-1993 рр. - перший посол України в Канаді. ✚ 1994 року Левко Лук'яненко на II з’їзді Асоціації дослідників голодоморів в Україні обраний головою організації. ✚ У 2000-2001 роках він став одним із лідерів протесту “Україна - без Кучми”. 	<p><i>логічна просторова логічна</i></p> <p><i>логічна аксіологічна</i></p> <p><i>інформаційна просторова</i></p> <p><i>логічна хронологічна просторова аксіологічна</i></p>
--	--	--	--	--

4 хв	VI. Систематизація знань	<p style="text-align: center;">Гра. Кроссенс*</p> 	Які факти життя і діяльності Левка Лук'яненка зашифровано у кроссенсі?	<i>логічна хронологічна аксіологічна просторова</i>
4 хв	VII. Висновки	<p>✓ Життєвий шлях Левка Григоровича Лук'яненка тісно переплітається із буремними подіями ХХ століття в українській історії. <i>/інформаційна, хронологічна</i></p> <p>✓ В період існування СРСР Левко Григорович був творцем першої дисидентської організації УРСС, одним із засновників УГС, а згодом головою УГС, депутатом ВР УРСР, співавтором Декларації про державний суверенітет України, автор Акту проголошення незалежності України. <i>/інформаційна, хронологічна, просторова</i></p> <p>✓ В період незалежності України Левко Лук'яненко продовжив свою діяльність, зокрема він став першим українським послом у Канаді, багато років був депутатом ВР України, був президентом Української ланки Всесвітньої ліги за свободу і демократію та ін. <i>/інформаційна, хронологічна, просторова</i></p>		
1 хв	VIII. Домашнє завдання		<p>Обов'язкове завдання Підготуватися до контрольної роботи по Розділу II. Україна в умовах десталінізації (1956-1964 рр.)</p>	<i>логічна аксіологічна просторова хронологічна</i>

			Завдання на вибір 1. Створити інфо-картку про Левка Лук'яненка* 2. Створити в одній із соціальних мереж Facebook/Instagram особисту сторінку Левка Лук'яненка	<i>логічна аксіологічна просторова хронологічна творча</i>
--	--	--	--	--

**Ейдос-конспект* – роздуми, породжені образністю тексту, що супроводжуються створенням власних образів на основі цитат.

**Кроссенс* – головоломка нового покоління, побудована на асоціаціях.

*Шаблон до інфо-картки

<i>Левко Лук'яненко 1928-2018 рр.</i>	
Фото діяча	Коротка інформаційна довідка
Цікаві факти!	Внесок діяча в історію

Джерела та література до уроку

1. Левко Лук'яненко: “У рабів нюх на зиск, а ми захищаємо свою державу”. URL: <http://www.golos.com.ua/article/255433> (дата звернення: 01. 05. 2024).
2. Левко Лук'яненко. Незалежність на день народження. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/08/24/152828/> (дата звернення: 01.05.2024).
3. Левко Лук'яненко: “Я дав обітницю небу – здобути Україні волю” – 24 серпня День народження дисидента. URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/levko-luk-ianenko-ia-dav-obitnytsiu-nebu-zdobuty-ukraini-voliu-24-serpnia-den-narodzhennia-dysyidenta/> (дата звернення: 01.05.2024).
4. Лук'яненко Л. Г. Не дам загинуть Україні! Київ : Софія, 1994. 510 с.
5. Лук'яненко Л. Г. Сповідь у камері смертника. Київ : ВД “ЕКМО”, 2008. 136 с.
6. Огородник С., Титикало Р. Смертник Лук'яненко: “Я дав обітницю небу – здобути Україні волю”. URL: <https://www.chesno.org/t/97/smertnyk-lukjanenko.html> (дата звернення: 01.05.2024).
7. Смертник і “волхв”: спогади про Левка Лук'яненка. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44782778> (дата звернення: 01.05.2024).